

Rynek turystyczny Bośni i Hercegowiny

Krzysztofa Deka
TiR Gr. I
AWF Kraków 2009

SPIS TREŚCI

WSTĘP

1. Rozdział. Podstawowe informacje o Bośni i Hercegowinie
 - 1.1. Wprowadzenie
 - 1.1.1. Położenie
 - 1.1.2. Ludność
 - 1.1.3. Gospodarka
 - 1.1.4. Ustrój polityczny
 - 1.1.5. Informacje turystyczne
 - 1.2. Warunki rozwoju turystyki w Bośni i Hercegowinie
 - 1.2.1. Regiony koncentracji ruchu turystycznego
 - 1.2.2. Atrakcje turystyczne
 - 1.2.3. Dostępność komunikacyjna
2. Rozdział. Bośnia i Hercegowina jako rynek recepcji i emisji turystycznej
3. Rozdział. Znaczenie rynku turystycznego Bośni i Hercegowiny dla Polski

PODSUMOWANIE

BIBLIOGRAGIA

SPIS RYSUNKÓW

SPIS TABEL

WSTĘP

Celem niniejszej pracy jest analiza rynku turystycznego Bośni i Hercegowiny.

Wybrałam ten kraj do zanalizowania, ponieważ zauroczył mnie podczas mojego pobytu tam i chciałam dowiedzieć się czegoś więcej na temat ruchu turystycznego na tym obszarze.

Opracowanie to składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym rozdziale zostały przedstawione ogólne informacje dotyczące kraju (m.in.: położenie, ludność, ustrój polityczny, dostępność komunikacyjna, jak również regiony koncentracji ruchu turystycznego oraz atrakcje turystyczne). W drugim rozdziale jest dokonana analiza Bośni i Hercegowiny jako rynku recepcji i emisji turystycznej. Uwzględniono tutaj m.in. takie dane jak: przyjazdy turystów do tego kraju, średnia długość pobytu w nim, odwiedzane regiony, kierunki z których przyjeżdżają turyści. W trzecim rozdziale ukazano znaczenie rynku turystycznego Bośni i Hercegowiny dla Polski.

Podczas pisania tej pracy korzystano z licznych źródeł. Szczególnie wartościowe okazały się być takie publikacje jak: „Statistical yearbook 2008”, „Federation of Bosnia and Herzegovina in figures” i „Turystyka w 2007r.”. Ponadto informacje pozyskiwane były z witryn internetowych i przewodników po tymże kraju.

Rozdział 1. Podstawowe informacje

1.1. Wprowadzenie

1.1.1. Położenie

Bośnia i Hercegowina – państwo w południowo-wschodniej Europie, na Bałkanach, powstałe po rozpadzie Jugosławii. Łączna długość granic wynosi 1459 km. Państwo to graniczy od zachodu i północy z Chorwacją (922 km), a od wschodu z Serbią (295 km) i Czarnogórą (225). Powierzchnia kraju wynosi 51,129 tys. km².

Mapa1. Położenie Bośni i Hercegowiny w Europie.

Źródło: <http://capljinaerfund.com/>

Ma bardzo ograniczony dostęp do morza, wybrzeże ma zaledwie 17 km długości. Jedyne kurort morski Bośni i Hercegowiny nosi nazwę *Neum*.

Bośnia i Hercegowina jest *krajem górzystym*. Większość terytorium stanowią *Alpy Dynarskie*, tylko w północno-wschodniej części tego kraju znajduje się niewielka część Niziny Panońskiej. Blisko 90% obszaru Bośni i Hercegowiny znajduje się powyżej 200 m n.p.m. Liczne pasma górskie obejmujące Plješvicę, Grmeč, Klekovaca, Vitorog, Cincar i Radušu biegną z północnego zachodu na południowy wschód. Góry Dynarskie zbudowane są przeważnie z wapieni, dolomitów, łupków i piaskowców. Są to góry młode powstałe w orogenezie alpejskiej. Najwyższy szczyt kraju to Maglić 2386 m n.p.m., a najniższy to miasto Neum. Na południowym zachodzie rozwinięte są zjawiska krasowe.

Klimat umiarkowanie ciepły, na zachodzie śródziemnomorski. Średnia temperatura powietrza i średnia suma opadów w stolicy kraju wynoszą: w styczniu -1,4°C i 59 mm, w lipcu 19,6°C i 102 mm. Największe rzeki Bośni i Hercegowiny to: Sawa, Neretwa i Drina.

Naturalną szatę roślinną kraju stanowią lasy, głównie dębowo-bukowo-grabowe, pokrywające 48% powierzchni kraju. Roślinność i świat zwierzęcy chronione są w parkach narodowych i rezerwach, m.in.: Trebević, Perućica, Sutjeska.

Na państwo składają się dwie historyczne krainy: Bośnia (w północnej części), która zajmuje 2/3 powierzchni kraju oraz Hercegowina (na południu), która obejmuje 1/3 powierzchni. Granice między tymi dwoma krainami nie są ściśle określone.

1.1.2. Ludność

Bośni i Hercegowinę zamieszkuje 4 552 tys. mieszkańców (2007). Średnia gęstość zaludnienia: 86 osób/km², większość skupiona jest w dolinach rzek. Stolicą kraju jest Sarajewo. Główne miasta: Banja Luka, Mostar, Zenica, Tuzla, Bihać, Doboj.

Ludność miejska stanowi 36,2%. Język urzędowy: serbski i chorwacki. Używane języki: bośniacki, chorwacki, serbski.

Skład etniczny: Muzułmanie, od 1945 uznani przez Josipa Broza Tito za naród (44%), Serbowie (31%), Chorwaci (17%), Jugosłowianie (6%), Czarnogórcy (0,3%). Wyznania: muzułmanie 40%, prawosławni 31%, katolicy 15%, pozostali 14%. Analfabetyzm sięga 14,5%. Przyrost naturalny: 0,44% (2005). Średnia długość życia: mężczyźni 70 lat, kobiety 76 lat.

1.1.3. Gospodarka

Największe znaczenie w gospodarce Bośni i Hercegowiny mają: leśnictwo, górnictwo i energetyka. Na terenie Bośni i Hercegowiny znajdują się eksploatowane złoża: rudy żelaza, węgla brunatnego, soli kamiennej, rud cynku i ołowiu oraz azbestu.

Struktura użytkowania ziemi: użytki rolne stanowią 46% powierzchni kraju, użytki zielone, głównie pastwiska – 30%. Uprawia się: kukurydzę, pszenicę, jęczmień, owies, ziemniaki, tytoń, ryż, słonecznik, len, owoce (winorośl, śliwy, oliwki, brzoskwinie). Hodowla bydła i owiec. Energia elektryczna w znacznym procencie pozyskiwana jest w elektrowniach wodnych na rzekach Trebišnjica i Neretwa, Drina i Vrbas: Trebinje, Jablanica, Zvornik i Jajce oraz ciepłych: Kakanj, Lukavac, Zenica.

Przemysł jest słabo rozwinięty (bardzo zniszczony podczas wojny), głównie spożywczy, drzewny, metalurgiczny (hutnictwo żelaza i aluminium), chemiczny, skórzaný, włókienniczy, drzewny, papierniczy. Komunikacja słabo rozwinięta, największą rolę odgrywa transport samochodowy (21,8 tys. km dróg w tym 11,4 tys. asfaltowych) i kolejowy (1021 km linii kolejowych), główne linie Sarajewo-Ploče oraz Sarajewo-

Bosanski Šamac. Międzynarodowy port lotniczy w Sarajewie. Wojna domowa przyczyniła się do zniszczenia doskonale rozwiniętej turystyki.

Dochód narodowy: 6 400 USD na 1 mieszkańca (2007). Zadłużenie: 3 mld USD (2004). Inflacja: 1,1% (2004). Struktura zatrudnienia: przemysł (55,6%), usługi (40,6%), rolnictwo (3,8%). Handel zagraniczny: eksportuje się głównie maszyny (20,8%), chemikalia (9,4%), odzież (9,2%), natomiast importuje się minerały (31,6%), surowce (26,8%), maszyny (17,5%). Głównymi partnerami handlowymi są: Włochy, Chorwacja, Niemcy. Obroty w handlu z zagranicą – eksport: 1,7 mld USD, import: 5,2 mld USD (2004).

Bośnia i Hercegowina była najbiedniejszą, obok Macedonii, republiką byłej Jugosławii. Mimo że prawie całe rolnictwo znajduje się w rękach prywatnych, gospodarstwa są rozdrobnione i mało wydajne, a Bośnia od dawna jest importerem żywności. Rośnie udział sektora prywatnego i inwestycje zagraniczne, ale wydatki budżetowe, sięgające prawie 40% PKB, są wyjątkowo wysokie. Wojna spowodowała spadek produkcji przemysłowej o 80% pomiędzy 1992 a 1995 rokiem i olbrzymie bezrobocie. Wraz z nastaniem niełatwego pokoju gospodarka zanotowała szybki wzrost w latach 1996-99, ale w latach 2000-02 przyszło spowolnienie. W latach 2003-07 znów nastąpił wzrost gospodarczy, o ponad 5% rocznie. Wprowadzona w 1998 roku marka wymienialna jest sztywno powiązana z euro, wraca zaufanie do sektora bankowego i waluty. Prywatyzacja postępuje jednak powoli, zwłaszcza w części bośniacko-chorwackiej; w części serbskiej zanotowano jej ożywienie. W 2001 roku przyspieszono reformy sektora bankowego, gdy zamknięto wszystkie kasy z czasów komunistycznych; obecnie większość tego sektora znajduje się pod kontrolą banków zagranicznych, przede wszystkim zachodnioeuropejskich. Znaczny deficyt wydatków bieżących i wysokie bezrobocie pozostają najpoważniejszymi problemami gospodarczymi. 1 stycznia 2006 roku weszły w życie nowe przepisy o podatku VAT, które przyczyniły się do ograniczenia szarej strefy, a VAT stał się istotnym i przewidywalnym źródłem wpływów do budżetu. We wrześniu 2007 roku Bośnia i Hercegowina została pełnym członkiem CEFTA. Kraj otrzymuje znaczącą pomoc gospodarczą i humanitarną od organizacji międzynarodowych, będzie jednak musiał przygotować się na jej stopniowe ograniczanie.

1.1.4. Ustrój polityczny

Bośnia i Hercegowina jest federacyjną republiką parlamentarną. Od czasu proklamowania niepodległości Bośni i Hercegowiny w 1992, państwo jest republiką

wielopartyjną z dwuizbowym parlamentem – Radą Obywateli z 130 miejscami oraz Radą Gmin z 110 miejscami. Odpowiednikiem urzędu prezydenta jest Prezydium Republiki, składające się z trzech osób (Muzułmanin, Chorwat, Serb), spośród których, rotacyjnie, co 8 miesięcy, każdy pełni funkcję przewodniczącego. Prezydium posiada uprawnienia związane głównie z prowadzeniem polityki zagranicznej. W obliczu słabości rządu centralnego faktyczną władzę w państwie stanowi wysoki przedstawiciel społeczności międzynarodowej, który ma prawo narzucania ustaw i zwalniania funkcjonariuszy państwowych.

Parlament (Skupstina) składa się z dwóch izb: Izba Narodowych Reprezentantów - 42 miejsca i Izba Narodowa - 15 miejsc. Główne partie polityczne Bośni i Hercegowiny to: Chorwacka Demokratyczna Unia Bośni i Hercegowiny, Muzułmańska Bośniacka Organizacja, Partia Akcji Demokratycznej, Serbska Partia Demokratyczna i Koalicja Socjalistyczna.

Bośnia i Hercegowina składa się z dwóch głównych części składowych, którymi są Federacja Bośni i Hercegowiny i Republika Serbska. Na terenie obydwu tych części leży Dystrykt Brzko, pozostający pod kontrolą międzynarodową.

Na obecny stan turystyki w tym państwie bardzo duży wpływ miała historia tego kraju, a zwłaszcza wydarzenia z ostatnich kilkunastu lat.

HISTORIA

Od I w. n.e. terytorium obecnej Bośni i Hercegowiny było częścią Imperium Rzymskiego, w VI i VII w. nastąpił napływ plemion słowiańskich, ok. X w. pod panowaniem Bizancjum, potem Serbii i Węgier. Około XII w. powstał załazek niepodległego państwa – Bośni – poszerzonego i umocnionego w XIV w. W XV w. wyodrębniono południową część państwa pod nazwą Hercegowina. W 1463 Turcy zajęli Bośnię, a w 1482 Hercegowinę, panowanie tureckie trwało do XIX w.

W trakcie tego okresu wyodrębniły się dwie grupy wyznaniowe: Żydzi i muzułmanie.

W 1875-1876 powstanie antytureckie, w konsekwencji wybuchła wojna rosyjsko-turecka (1877-1878) zakończona kongresem berlińskim. W 1908 aneksja Bośni i Hercegowiny przez Austro-Węgry wywołała wzrost nastrojów narodowyzwoleńczych. Powstała terrorystyczna organizacja młodzieżowa Młoda Bośnia, która zorganizowała sarajewski zamach, będący początkiem I wojny światowej.

Od 1918 w składzie Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców, od 1929 Królestwa Jugosławii. W czasie II wojny światowej w 1941 weszła w skład Niezależnego

Państwa Chorwackiego. Po II wojnie jedna z republik Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Jugosławii.

W 1945 Josip Broz Tito przypisał muzułmańskim mieszkańcom Bośni rolę narodu.

W październiku 1991 parlament proklamował niepodległość. W marcu 1992 odbyło się referendum, w którym 99,4% wyborców opowiedziało się za oderwaniem od Jugosławii. Bośniaccy Serbowie zbojkotowali to głosowanie. Kilka dni później wybuchły w Sarajewie pierwsze walki między Serbami, Chorwatami i muzułmanami.

W kwietniu 1992 parlament Serbów bośniackich uchwalił konstytucję, na mocy której powstało na terenie Bośni i Hercegowiny odrębne, niezależne państwo serbskie, będące integralną częścią Jugosławii. W maju 1992 Bośnia została przyjęta do ONZ. W maju 1993 wobec nasilających się walk pomiędzy Chorwatami i muzułmanami ONZ ogłosiła Sarajewo, Tuzłę, Srebrenicę, Bihać, Žepie i Goražde strefami ochronnymi. W sierpniu 1993 Chorwaci proklamują niezależną republikę. W marcu 1994 prezydenci Bośni i Chorwacji podpisali porozumienie o utworzeniu federacji muzułmańsko-chorwackiej na terenach Bośni i Hercegowiny. Pokój jugosłowiańskiej wojnie domowej przyniosło porozumienie zawarte w Dayton (Stany Zjednoczone) w listopadzie 1995 (układ z Dayton).

W skład Prezydium Republiki w 1996 weszli: Alija Izetbegović (Bośniak), Zivko Radisic (Serb), Ante Jelavic (Chorwat), a w 2002 nacjonaści: Mirko Sarović (Serb), Sulejman Tihić (Muzułmanin) i Dragan Čović (Chorwat). W 2003 prezydentem został Adnan Terzić, w skład rządu wchodzi m.in.: SDA (Muzułmańska Partia Akcji Demokratycznej), SDS (Serbska Partia Demokratyczna), HDZ (Chorwacka Wspólnota Demokratyczna).

2002 odbyły się wybory do parlamentu Bośni i Hercegowiny, w których zwyciężyły partie nacjonalistyczne. 2003 utworzony został koalicyjny rząd, którego premierem został Andan Terzić z umiarkowanej Muzułmańskiej Partii Akcji Demokratycznej.

W bezpośrednich wyborach do trzyosobowego Prezydium Bośni i Hercegowiny zwyciężyli: wśród Chorwatów – D. Cović, Muzułmanów – S. Tihić, Serbów – M. Sarović, ten ostatni wybrany został pierwszym przewodniczącym prezydium (rotacja co 8 miesięcy).

2003 prezydentem Federacji Bośni i Hercegowiny został N. Lazončić. W tym samym roku serbski członek prezydium państwa M. Sarović podał się do dymisji pod

presją nacisków międzynarodowych, związanych z jego rolą w eksporcie części do samolotów bojowych do Iraku. Na stanowisku zastąpił go B. Paravac.

W październiku 2005 bośniacki parlament uchwalił reformę policji, tym samym otwierając sobie drogę do rozpoczęcia rozmów z UE w sprawie zawarcia paktu stabilizacji i stowarzyszenia. Ustawa o policji tworzy jednolite siły policyjne, podporządkowane władzom centralnym. Do końca września 2006 r. specjalna komisja musi wyznaczyć nowe granice dystryktów policyjnych. Będzie to pierwsza taka ingerencja w lokalne podziały etniczne od zakończenia wojny w 1995 r.

W lutym 2006 w Hadze rozpoczął się proces, w którym Bośnia oskarża o zbrodnię ludobójstwa Serbię, żądając 100 mld dolarów odszkodowania za zbrodnie wojenne. W lipcu tego samego roku ruszył proces o ludobójstwo w Srebrenicy (1995, Serbowie wymordowali prawie 8 tys. Muzułmanów, była to największa masakra w Europie od czasów II wojny światowej). Oskarżonych jest siedmiu oficerów armii bośniackich Serbów.

1.1.5. Informacje turystyczne

Wizy

Obywatele RP zwolnieni są z obowiązku wizowego przy przekraczaniu granicy oraz pobycie do 90 dni. Istnieje formalny wymóg okazania na granicy środków finansowych w wysokości 50 EUR na każdy dzień pobytu, jednakże często nie jest on przestrzegany przez władze graniczne. Studenci odbywający studia na uczelniach Bośni i Hercegowiny muszą uzyskać pozwolenie na pobyt czasowy na terytorium tego kraju, które zwykle załatwiane jest przez uczelnię.

Przepisy celne

W Bośni i Hercegowinie obowiązują szczegółowe regulacje dotyczące wwozu, wywozu i wymiany środków finansowych. Można wwieźć każdą kwotę po zgłoszeniu jej władzom celnym. Bez zgłoszenia dopuszczalny jest wywóz maksymalnie 2,5 tys. EUR. Wywóz większych kwot należy zgłaszać władzom celnym wraz z udokumentowaniem źródła ich pochodzenia.

Placówki dyplomatyczne Bośni i Hercegowiny

W Polsce nie ma ambasady Bośni i Hercegowiny. Adres najbliższej ambasady:

- **Ambasada Bośni i Hercegowiny**
Ibsenstrasse 14, D-10439 Berlin

tel. (0-0 49 30) 814 712 10

fax (0-0 49 30) 814 712 11

- **Wydział Konsularny**

tel. (0-0 49 30) 814 712 31-34

fax (0-0 49 30) 814 712 11

Polskie placówki dyplomatyczne w Bośni i Hercegowinie

- **Ambasada RP w Sarajewie**

ul. Dola 13, 71000 Sarajewo

tel. (0-0387 33) 201-142; 215 862, 201 018 tel./fax (0-0387 33) 233-796

e-mail: amsar@bih.net.ba

Informacje dla kierowców

Międzynarodowe prawo jazdy nie jest wymagane, niemniej posiadanie go jest wskazane. Podczas podróży samochodem zalecana jest ostrożność – miejscowi kierowcy nie zawsze respektują przepisy drogowe. Natomiast policja rygorystycznie egzekwuje ich przestrzeganie, zwłaszcza w odniesieniu do prędkości. Drogi są w miarę dobre, chociaż sieć dróg jest słabo rozwinięta. W przypadku postojów przy drodze nie należy wchodzić na pobocza ani do lasu z uwagi na wciąż istniejące zagrożenie, jakim są miny pozostałe po działaniach wojennych. Sieć stacji benzynowych z pełnym asortymentem paliw jest dostatecznie rozwinięta. Przy drogach duży wybór zajazdów, moteli, restauracji i barów, przy których znajdują się parkingi.

Podróżowanie po kraju

Podróżowanie jest bezpieczne, pod warunkiem że przestrzegać się będzie powyższych zaleceń. Zdarzają się natomiast kradzieże samochodów (dotyczy to zwłaszcza samochodów produkcji niemieckiej, terenowych oraz dobrze wyposażonych); skala tego zjawiska jest podobna jak w innych krajach.

Przydatne informacje

- ✓ Wymiany walut dokonuje się wyłącznie w bankach. Nie ma kantorów wymiany. Ze względu na stały kurs zaleca się przywóz euro, chociaż wymienić można każdą walutę (z wyjątkiem polskich złotych oraz walut krajów b. RWPG).
- ✓ Akceptowane są wszystkie główne karty płatnicze; liczba bankomatów w miastach jest wystarczająca.
- ✓ Mieszkańcy Bośni i Hercegowiny na ogół odnoszą się przyjaźnie do cudzoziemców

Nazwa waluty: **wym. marki (BAM)**

1 BAM = 2,14 PLN

1 USD = 1.59 BAM

1 EUR = 2.17 BAM

100 PLN = 46.79 BAM

100 BAM = 213.73 PLN= 62.97 USD= 46.02 EURO

Średni kurs: 1 BAM = ok. 1,95 PLN = ok. 0,70 USD

1.2. **Warunki rozwoju turystyki**

1.2.1. **Regiony koncentracji ruchu turystycznego**

SARAJEWO (bośn. *Sarajevo*, *Capajevo*, tur. *Saraybosna*) jest stolicą Bośni i Hercegowiny. Miasto jest zamieszkane przez 303 tys. osób (2007)- obecnie ma 4 gminy (*općina*): Centar, Novi Grad, Novo Sarajevo, Stari Grad – w części chorwacko-muzułmańskiej. Osobno liczone jest Wschodnie Sarajevo (ok. 100 tys. mieszkańców), część Republiki Serbskiej.

Założone zostało w 1462 r. przez Turków Osmańskich. Jednakże okolice dzisiejszego Sarajewa zamieszkane były już w czasach prehistorycznych. W Butmir, obecnie przedmieściu Sarajewa, w latach 1893-1896 odsłonięto ślady osad z okresu neolitycznego sprzed ok. 4500 lat. Tereny te były również zamieszkane w czasach rzymskich (rzymska osada na terenie dzielnicy Ilidža)

Sarajevo leży w centralnym punkcie Bośni i Hercegowiny. Zajmuje powierzchnię 142 km². Przepływa przez nie rzeka Miljacka. W pobliżu dzielnicy Ilidža znajduje się malownicze źródło rzeki Bośnia (Vrelo Bosne). Miasto położone jest na wysokości 500 m n.p.m., w kotlinie pomiędzy pięcioma górami pasma Alp Dynarskich: Bjelašnica (2067 m), Igman (1502 m), Jahorina (1913 m), Trebević (1627 m), Treskavica (2088 m). Duża część miasta położona jest na stromych stokach, co wpływa na zabudowę i układ ulic. W okolicznych górach (Bjelašnica, Igman, Jahorina) czynne są ośrodki narciarskie.

Po II wojnie światowej Sarajevo zostało stolicą republiki Bośni i Hercegowiny i stało się ważnym centrum handlowo-przemysłowym. Szczyt rozkwitu przypadł na lata osiemdziesiąte. W 1984 r. w Sarajewie odbyły się Zimowe Igrzyska Olimpijskie.

Podczas wojny w Bośni, po rozpadzie Jugosławii, miasto było oblegane przez Bośniackich Serbów. Oblężenie rozpoczęło się 6 kwietnia 1992 r. i trwało do końca

października 1995. Podczas oblężenia miasto było cały czas ostrzeliwane z otaczających gór, odcięte od dostaw wody i prądu, a żywność dostarczano nieregularnie. Zginęło ponad 10 500 osób, praktycznie wszystkie budynki zostały zniszczone lub uszkodzone. O walkach i związanych z nimi tragicznych dla mieszkańców skutkach opowiadają m.in. film dokumentalny „Miss Sarajevo”(1995), dramat wojenny „Aleja snajperów” (1997) i dramat społeczny „Grbavica” (2005). Powstała także piosenka "Miss Sarajevo", opowiadająca o tragedii w tym mieście. Jest autorstwa U2 i Luciano Pavarotti.

Od zakończenia wojny i zawarcia w listopadzie 1995 r. układu z Dayton, Sarajewo jest odbudowywane, głównie przy wsparciu finansowym Unii Europejskiej. Ślady wojny są jednak cały czas wyraźne, a tereny położone bezpośrednio wokół miasta są wciąż zaminowane.

W Sarajewie można zobaczyć:

- **Muzeum Narodowe Bośni i Hercegowiny** (boś. *Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine*) - muzeum zlokalizowane w Sarajewie. Zostało założone w 1888 roku. Muzeum to jest kulturalną i naukową instytucją obejmującą szeroki zakres przestrzeni oraz zbiorów z zakresu archeologii, historii sztuki, etnologii, geografii, historii oraz historii naturalnej. W swoich zbiorach posiada unikalną żydowską hagadę z około 1350 roku.
- **Ars Aevi** - muzeum [sztuki współczesnej](#) w [Sarajewie](#). W znajduje się w nim około 130 prac światowej sławy artystów m.in. [Michelangelo Pistoletto](#), [Jannisa Kounellis](#), [Joseph Beuys](#), [Braco Dimitrijević](#) czy [Joseph Kosuth](#).
- **Stara Synagoga w Sarajewie** (boś. *Stara Sinagoga u Sarajevu*) - synagoga znajdująca się przy ulicy Velika Avlija. Jest obecnie najstarszą i jedną z dwóch czynnych synagog w mieście. Do czasu wybuchu II wojny światowej była najważniejszym centrum kultury i religii sefardyjskich Żydów na Bałkanach.
- **Katedra Serca Jezusowego w Sarajewie** (bośn. **Katedrala Srca Isusova**) - rzymskokatolicka katedra wybudowana w latach 1884-1889. Świątynia była pierwszą rzymskokatolicką katedrą Sarajewa od czasu zburzenia katolickiego kościoła pod koniec XVII wieku. Katedra reprezentuje styl neogotycki z dwoma wysokimi dzwonniami po obu stronach wejścia, nad którym znajduje się ogromna rozeta.
- **The Tunnel Muzeum**- jest to muzeum, które pozwala grupom turystycznym zobaczyć tunel, który w okresie wojny pozwalał ludności Sarajewa przeżyć. Tunel,

wykonany w 1993 r., wykorzystywany był do dostaw żywności, paliwa i amunicji do miasta pod oblężeniem. Obecnie turyści mogą podróżować przez 25 m zabezpieczonego tunelu.

- **Biblioteka Narodowa** była zarówno ratuszem jak i budynkiem rządowym dla Imperium Austro-Węgier, zanim zaczęła pełnić swoją obecną funkcję. Podczas wojny w 1992 roku, budynek został podpalony. Budynek i zawartość, zostały uszkodzone i nadal trwa odbudowa tego.
- Na **Bascarsija Market** można zakosztować starego Sarajewa- kupić świeże owoce, warzywa i inne rzeczy, jak również porozmawiać z przyjaznymi mieszkańcami. Rynek ten, dwukrotnie uszkodzony w czasie wojny, odzyskał ponownie swoją żywą atmosferę. Wycieczka do Bascarsija Market gwarantuje, że odwiedzający naprawdę przeniosą się do dawnego świata.
- **Gazi Husrev-bej's Meczet** -meczet zbudowany w 1531 jest jednym z najważniejszych budynków dla wyznawców Islamu w Bośni i Hercegowinie.
- **Most Romea i Julii** –stanowi przypomnienie oblężenia Sarajewa. Most ten jest określany jako Most Romea i Julii po tym jak para próbowała przekroczyć go w szczycie konfliktu. Podczas gdy nie przekroczyli go bezpiecznie, ich śmierć była wykorzystywana jako symbol wojennego cierpienia i niesprawiedliwości. Chociaż smutny znak orientacyjny, most ten stanowi znaczący punkt w przeszłości Sarajewa.
- W **Svrzo House** możesz zerknąć na życie bośniackiego szlachcica, zobaczyć architekturę typową dla tego okresu czasu, z fasadą pomniejszoną, ale z pięknym wnętrzem.

MOSTAR - miasto położone nad Neretwą, w południowo-zachodniej części Bośni i Hercegowiny, przy drodze wiodącej z Dubrownika do Sarajewa. Liczy ponad 100 tys. mieszkańców. Jest nieformalną stolicą Hercegowiny.

Głównym zabytkiem miasta jest XVI-wieczny kamienny Stary Most, wybudowany w 1566. W wyniku wojny w byłej Jugosławii został zburzony przez Chorwatów w listopadzie 1993 roku.

Ponownie odbudowany w lipcu 2004 roku. W lipcu 2005 Stary Most i jego najbliższe otoczenie zostały wpisane na listę światowego dziedzictwa kulturowego UNESCO.

Nazwa miasta pochodzi od słowa 'mostari' - 'strażnicy mostu'. Miasto leży na wysokości ok. 60 m n. p. m., na równinie Mostarsko polje, na obu brzegach rzeki Neretwy.

Od marca 1992 roku Mostar znajdował się w granicach niepodległej Bośni i Hercegowiny. Jednak w maju 1992 roku rozpętały się tam bratobójcze walki. W mieście toczyły się najpierw walki Bośniaków i Chorwatów przeciwko Serbom, a następnie, od maja 1993 roku, Chorwatów z Bośniakami. Przez 10 miesięcy Chorwaci oblegali wschodnią część miasta zamieszkaną przez bośniackich muzułmanów. Została ona niemal doszczętnie zniszczona. Zburzono większość zabytków architektury, w tym wszystkie meczety z XVII-XVIII wieku. Zawieszenie broni pomiędzy Chorwatami i Bośniakami podpisano 25 lutego 1994 roku. Od tego czasu miasto, pod nadzorem międzynarodowym, pozostaje podzielone na dwie niechętne sobie części - bośniacką (muzułmańską) i chorwacką. Jeszcze pięć lat po wojnie miasto nie było bezpieczne. Wciąż dochodziło do utarczek między mieszkańcami obu jego części. Obecnie sytuacja się ustabilizowała, choć ludziom wciąż trudno zapomnieć o zbrodniach i okrucieństwie tamtych dni. Mostar odzyskuje znaczenie głównego ośrodka politycznego, gospodarczego i kulturowego Hercegowiny. Jego odbudowa i rozbudowa rozpoczęła się zaraz po wojnie. Systematycznie odradza się przemysł i rzemiosło. Powstały zakłady: tytoniowe, spożywcze, metalowe, tekstylne. Mostar jest ośrodkiem handlowym dla pobliskiego regionu rolniczego. Okolice słynie z produkcji *doskonałych win*.

Działa tu *port lotniczy, uniwersytet i Muzeum Hercegowiny*. Mostar znów zaczynają odwiedzać turyści, otwiera się *restauracje, sklepy z pamiątkami*. Powoli odbudowuje się zabytki. W 1997 roku otwarto *meczeta Karadjozbe z 1564 roku*, w 2000 roku *meczeta Tabacica (ok. XVI wiek)* położony w sercu Mostaru nieopodal Starego Mostu. Odbudowano także *mury miejskie z połowy XVI wieku*. Zniszczenia i ślady wojny w mieście są jednak wciąż wyraźnie widoczne.

MEDZIUGORIE (bośn./chorw. *Međugorje*) - miejscowość w Bośni i Hercegowinie położona w południowej części Hercegowiny na południowy zachód od Mostaru. W całości zamieszкана przez Chorwatów.

Jedno z najbardziej znanych i najczęściej odwiedzanych miejsc pielgrzymkowych w świecie katolickim. Miejsce niepotwierdzonych ani też niezanegowanych objawień Matki Boskiej na tzw. Górze Objawień.

Według świadectwa sześciorga, wtedy młodych parafian (dwóch chłopców i cztery dziewczynki), od 24 czerwca 1981 roku we wsi Bijakovici w parafii Medziugorie

codziennie objawia się Najświętsza Maria Panna. Miejscem pierwszych objawień była góra Crunica (Wzgórze Objawień). Zbocza są kamieniste, porośnięte niską roślinnością. W miejscach objawień ustawiono krzyże. Wokół, w rozpadlinach skalnych stoją niezliczone mniejsze krzyże, do których przymocowane są święte obrazki lub kawałki papieru z obietnicami, prośbami pielgrzymów, różańce i kwiaty.

Objawieniom towarzyszą znaki: kształt hostii na słońcu, obracanie się krzyża, białe światło i kształt kobiecej postaci obok niego. Światło zawsze poprzedza objawienie. Na zboczu góry Crunicy zauważono kiedyś olbrzymi pożar. Zaalarmowana straż pożarna i milicja po przybyciu na miejsce nie znalazły nawet śladu ognia. Wirujące i zmieniające natężenie światła słońce przeraziło kiedyś tłum obserwujących to zjawisko ludzi.

JAJCE - miasto w Bośni i Hercegowinie, w kantonie Centralna Bośnia, położone nad rzeką Vrbas, przy ujściu rzeki Pliva. Miasto zamieszkuje 24.455 mieszkańców (2007).

Jajce oferuje mnóstwo zabytkowych obiektów, z czego aż 10 jest bezcennych, zaliczanych do klasy zerowej o ogólnoświatowym znaczeniu i wadze jak chociażby *pozostałości starożytnej świątyni boga Mitry*. Miasto w *XV wieku było siedzibą królów bośniackich oraz centrum handlu z Rzymem i Dubrownikiem*. *Ufundowane zostało w XIV w. przez wojewodę królewskiego Hrvoje Vukčicia Hrvatinića*. Jajce to ważny ośrodek turystyczny - znajdują się tutaj również *ruiny fortecy i szczątki obwarowań średniowiecznych, romańska dzwonnica oraz katakumby z kryptą królewską z XV wieku*. W pobliżu znajduje się malowniczy wodospad na rzece Pliva o wysokości 30 m (*pięknie dorównujące Plitwickim jeziorom w Chorwacji*). Prócz prehistorycznych artefaktów, na obszarze miasta zachowało się wiele antycznych (od IV w. p.n.e.) i późno-antycznych obiektów (stelle, nagrobki), oraz śladów założeń miejskich. Wieki tureckiego i austro-węgierskiego panowania (1528–1918) także pozostawiły tu swój ślad w postaci wielu charakterystycznych i interesujących zabytków. Wszystkie te atrakcje piętrzą się na powierzchni 388 m².

Jajce to historyczne serce Bośni. W pełni zasługuje ono na miano atrakcji turystycznej, i nie bez kozery zwane jest miastem-muzeum, miastem-pałacem czy też kontynentalnym Dubrownikiem. Jego nazwa pochodzi od jajowatego kształtu wzgórza, na którym je zbudowano lub, jak głosi legenda, od jaj użytych do zaprawy przez murarzy (Castello dell Ovo).

Ze względu na unikalne walory przyrodnicze, architektoniczne, kulturalne i historyczne Jajce jako kompleks budowli ubiegający się o wpisanie na Listę Światowego

Dziedzictwa UNESCO.

NEUM - leży na wybrzeżu Adriatyku, w Dalmacji w odległości 70 km na północ od Dubrownika (80 km od lotniska dubrownickiego) i 150 km na południe od Splitu. Miasto to oddziela północną część Chorwacji od południowej. Położone jest na kilkukilometrowym odcinku wybrzeża dalmatyńskiego pomiędzy chorwackimi miejscowościami. Neum - jedyne miasto w Bośni i Hercegowinie z dostępem do Morza Adriatyckiego, położone na południowym zachodzie tego kraju. Zlokalizowane jest w Kantonie Hercegowińsko-Neretwańskim. Od Mostaru dzieli to miasto odległość około 70km. Do najbliższego dworca kolejowego, zlokalizowanego w chorwackim mieście Ploče jest około 30 km.

Słynie ze swojego umiarkowanego śródziemnomorskiego klimatu i unikatowej szaty roślinnej, należy do tych nad Adriatykiem miejsc, gdzie występuje największa ilość słonecznych dni w roku. Na krótkim odcinku, wybrzeża Adriatyku Bośnia i Hercegowina posiada dostęp do morza i właśnie tutaj specjalnie dla wymagających turystów stworzono uroczy kurort. Luksusowe hotele i wysokiej klasy restauracje tworzą swoisty charakter miasta. Dodatkowym atutem jest to, że ceny w Neum są nieco niższe niż w każdym innym mieście na wybrzeżu Adriatyku.

Neum ma rozwiniętą bazę turystyczną. Posiada ponad *5000 miejsc noclegowych* dla turystów, z czego 1810 oferują hotele, motele i kwatery prywatne. Występują tutaj *piaszczyste plaże*. Ceny zakwaterowania, jak i wyżywienia są niższe o około 10 - 30% niż w pobliskiej Chorwacji, dlatego Neum jest doskonałą bazą wypadową dla turystów chcących zwiedzić pobliski Dubrownik, Mostar, Medjugorje czy Czarnogórę.

Większości turystom, Neum kojarzy się głównie z hotelami, pensjonatami oraz *ciepłym Adriatykiem*. Do atrakcji tego miasta należą *również pomniki i nekropolie z okresu średniowiecza, będące pozostałością po kulturze Ilirów*. Są to:

- Donje Hrasno - nekropolia z II wieku
- Glumina - nekropolia z III wieku
- Hutovo - nekropolia z III wieku

BANJA LUKA (serbski *Банја Лука*) – miasto w zachodniej części Bośni i Hercegowiny, faktyczna stolica Republiki Serbskiej, nad rzeką Vrbas (dopływ Sawy), drugie pod względem liczby mieszkańców w kraju, liczy ok. 237 tys. mieszkańców (2005). Jak większość miejsc w Bośni, miasto leży na wysokości aż 163 m n.p.m. (Dolina Banjalučka)

– usytuowane jest w kotlinie, gdzie schodzą się góry Kozara (978 m n.p.m.), Tisovac (1172 m n.p.m.), Čemernica (1338 m n.p.m.) i Manjača (1239 m n.p.m.), należące do pasma Alp Dynarskich. Na dnie kotliny płynie rzeka Vrbas zasilana dopływami Suturlii, Crkveni i Vrbanji, i dzieląca miasto na dwie części. *Okolica bogata jest w lasy, wody mineralne i źródła termalne*. Miasto było niegdyś bardzo atrakcyjne turystycznie. Wiele hoteli, piękne zielone aleje i parki, zabytki i nienaruszona przyroda przyciągały gości. Największą atrakcją miasta były rekreacyjne *kąpiele w termiczno-mineralnych wodach* (*Gornji Šeher, Laktaši, Šeher, Slatina, Kulaši*).

Ważny ośrodek gospodarczy kraju. Rozwinięty przemysł maszynowy (produkcja obrabiarek), elektrotechniczny, metalowy (odlewnia i walcownia), chemiczny (fabryka włókien sztucznych), odzieżowy i spożywczy (m.in. tytoniowy, browarnictwo), a także skórzany i celulozowo-papierniczy. Węzeł drogowy. *Centrum kulturalno-naukowe*. Siedziba 3 szkół wyższych (w tym uniwersytetu, założonego w 1975).

Ośrodek turystyczny i słynne **uzdrowisko z ciepłymi źródłami mineralnymi o temperaturze 28-34°C**), w którym leczy się choroby reumatyczne, skórne oraz układu nerwowego. W mieście znajdują się również: ***galeria sztuki, muzeum oraz cenne zabytki***, m.in.:

- *meczet*y - Ferhadija (1579, częściowo zniszczony podczas trzęsienia ziemi w 1969), bogato zdobiony, m.in. cytatami z Koranu, meczet Arnaudi džamija (1595), ***średniowieczna twierdza Gornij Šeher; cerkiew i kościół*** (XIX w.). Z czasów tureckich zachowały się ponadto: *wieża zegarowa* (XVI w./XVII w.), *2 mosty na Vrbasie*, *dwór wezyra bośniackiego* (wielki seraj), *karawanseraj* (zajazd) i *wodociągi*.

BLAGAJ, dawna stolica Hercegowiny, czasy świetności ma już dawno za sobą. Pierwsze ślady osadnictwa datowane są na X wiek p.n.e., później istniał tu rzymski fort, a w XV w. wybudowano zamek. Rola miasta malała jednak wraz z rozwojem Mostaru. Właśnie z Mostaru jeździ tu *żółty autobus* miejski nr 10, *"japoński"* (dar narodu japońskiego dla mieszkańców Bośni i Hercegowiny). Odległość ok. 15 km pokonuje w niecałe pół godziny. Do atrakcji Blagaju należą:

- **Velagića kuća**, turecka siedziba z 1776 r. składa się na nią kilka białych domów z szarymi dachami ulokowanych nad samą rzeką, w cieniu bujnej roślinności. Po Velagića kuća oprowadza opiekujący się nią Semir. Opowiada o zwyczajach panujących dawniej w tureckim domu, o przeznaczeniu naczyń i narzędzi. Semir

zajmuje się też promowaniem sztuki regionalnej i wyrobem miodów, które można na miejscu kupić.

- **Tekija**, dom derwiszów (główna atrakcja Blagaju), powstał w XV w., tuż po podboju tych ziem przez Turków. Wystrojem przypomina podobne obiekty w Mostarze, ale jego położenie jest niezwykle - tuż obok bije **źródło rzeki Buny**, **jedno z największych w Europie** (43 tys. litrów wody na sekundę). Najlepszy punkt widokowy znajduje się po drugiej stronie rzeki. Należy więc przejść przez mały mostek, okrążyć restauracje i bary, mimochodem zaglądając na ich zaplecza, i omijając zarośla, iść jeszcze kilkadziesiąt metrów ścieżką w stronę źródła. Z grotty (za drobną opłatą można się tu dostać na pontonie) wypływa rzeka. Z tego miejsca już w całej okazałości można podziwiać Tekiję - biały, zgrabny budynek z brązowymi oknami, wykończony drewnem. Na ogromnej skale nad miastem sterczą **ruiny zamku Stjepan Grad z XV w.** Szare mury zlewają się ze skałą w podobnym kolorze.

POCITELJ leży blisko granicy z [Chorwacją](#) (ok. 30 km na południe od Mostaru. Ze względu na dogodne usytuowanie - obok rzeki (obok miasta płynie Naretwa) i niedaleko morza - był bazą i kryjówką piratów. W XV w. przejęli go Turcy i to oni pozostawili najtrwalsze ślady. Niewielki Pocitelj da się zwiedzić pieszo w kilka godzin. W tym zabytkowym mieście można zobaczyć:

- **Ruiny tureckiego zamku z XV w.** na skarpie;
- **restaurację w dawnej szkole koranicznej - budynek z przełomu XV i XVI w.** ma dach złożony z sześciu kopuł;
- **meczet Hadži-Alii z 1563 r.** z białego kamienia, z jasnoszarym dachem;
- **Dom Artystów Bośni i Hercegowiny**;
- **Czworoboczną wieżę zegarową (Sahat kula) z 1664 r.**

VISOKO oznacza wysokie miejsce w Bośni. To miasto, położone na północny-zachód od Sarajewa, położone jest w dolinie otoczonej zielonymi wzgórzami.

Wokół wzgórza Visoko - piramidy wyglądającej jak wzgórze o wysokości 213 metrów ostatnio koncentrują się gorące dyskusje.

Piramidy w Bośni – hipotetyczny zespół trzech piramid, którego odkrycie ogłosił w październiku 2005 mieszkający i pracujący w Stanach Zjednoczonych kontrowersyjny

bośniacki archeolog-amator Semir Osmanagić. Piramidy mają się znajdować w pobliżu miejscowości Visoko (około 30 km na północ od Sarajewa) pod pobliskim wzgórzami Visočica i Križ, przykryte warstwą ziemi i porośnięte roślinnością. Ze względu na ich postulowane podobieństwo do budowli zachowanych w Teotihuacan w Meksyku, odkrywca nazwał je Bośniacką Piramidą Słońca (bośn. *Bosanska Piramida Sunca*), Bośniacką Piramidą Księżyca (*Bosanska Piramida Mjeseca*) i Bośniacką Piramidą Smoka (*Bosanska Piramida Zmaja*).

Pierwsze podejrzenia wobec 213-metrowego wzgórza wzbudziły jego równo nachylone stoki oraz ich ułożenie względem stron świata. Semir Osmanagić rozpoczął prace i po kilku miesiącach badań archeologicznych i geologicznych ogłosił, że kolejne odkrycia potwierdzają jego teorię o istnieniu tutaj jedynej w Europie piramidy.

Znaczenie tych piramid było źródłem ostatnich debat, co czyni to jeszcze bardziej intrygujące dla zwiedzających Bośnię.

Ponadto, oprócz zwiedzania piramid w Visoko, można także zwiedzić to malownicze bośniackie miasto, a w nim drewniany meczet ze zdobionym minaretem.

LUKOMIR

Godzine od Sarajewa, w górach Bjelasnica, jest wieś Lukomir, gdzie można zetknąć się z naprawdę starożytnym stylem życia. Można podziwiać widok na urwisko Rakitnica Kanion, na wysokości 1500, który jest najwyższym i najbardziej odizolowanym miejscem w Bośni-Hercegowinie. Mimo, iż wysokość czyni zimy ostrymi, odległość wioski jest jej największym atutem - Lukomir była jedyną miejscowością w regionie oszczędzoną podczas walk z lat 1990. Dostęp do wsi jest niemożliwy od pierwszych śniegów w grudniu aż do końca kwietnia, a czasami nawet później, chyba, że na nartach lub na piechotę.

Tutaj żyje się tak jak to było w średniowieczu. Chociaż podłączono tu sieć elektryczną kilka lat temu, miejsce to jest nadal niezwykle ciche. Nie ma szumu z telewizorów, radia, lub nowoczesnego sprzętu rolniczego. Nieliczne domy w kształcie litery A robione są głównie z kamienia i drzewa wiśniowego i mają faliste żelazne dachy. Nie ma kominów w domach- dym drewna krążący na poddaszu ma leczyć żywność. Jego populacja liczy niecałe 100 osób. Miejscowe kobiety noszą ręcznie robione stroje, które były noszone przez wieki. Miejscowa ludność prowadzi koczowniczy styl życia i zajmuje się rolnictwem ekologicznym.

Trasa do wsi na górę Bjelasnica (gdzie odbywały się niektóre z Igrzysk Olimpijskich w 1984 r.) jest oszałamiająca. Można stąd urządzić kilka wędrówek wzdłuż grzbietu kanionu Rakitnica, który spada poniżej 800 m. Zakwaterowanie w Lukomir jest możliwe zarówno w schroniskach przeznaczonych dla pieszych, jak i u mieszkańców.

JABLANIČKO jest sztucznym jeziorem, powstałym w 1953r. podczas budowy zapory na rzece Neretwa. Obejmuje obszar Jablanica, w pobliżu głównej drogi M-17. Przyciąga pływaków, wędkarzy (jezioro jest bogate w ryby takie jak m.in. karpie, pstrągi) i jest idealne do uprawiania sportów wodnych. Powierzchnia jeziora wynosi 13 km², a maksymalna głębokość 70 m. Jego piękno przyciąga wielu turystów. Zawsze znany był jako weekendowy ośrodek dla turystów z całej byłej Jugosławii.

KRAVICE

Jest to półkolisty ciąg kaskad utworzony pośród gęstej roślinności, gdzie rzeka napotyka na barierę skalną. Jest to niewątpliwie miejsce, które należy odwiedzić - woda na szerokości ponad 150 metrów spada z wysokości 30 metrów. U podnóża wodospadu rozciąga się jezioro. Każdego dnia gromadzi około 1000 pływaków, chociaż infrastruktura turystyczna tego miejsca ogranicza się jedynie do dwóch barów. Miejsce to jest odwiedzane bardzo często przez pielgrzymów podróżujących do Medugorje.

TRAVNIK zwany " Europejskim Stambułem" (główne miasto handlowe Bośni oraz były najprężniejszy ośrodek szkół koranicznych na tych terenach, miejsce urodzenia największego pisarza jugosłowiańskiego Ivo Andrića), Travnik - starówka z meczetami, fontannami, wieżami dwuzegarowymi, a zarazem baza wypadowa na blisko dwutysięczny Vlašić.

TUZLI jest centrum naukowym, gospodarczym, kulturalnym, edukacyjnym i turystycznym północno-wschodniej Bośni. Położona jest w pobliżu stoków w górach Majevisa. W okresie letnim warto się wybrać na Tuzli Wave Music Festival. Ponadto można tu zobaczyć:

- prawosławną katedrę,
- franciszkański klasztor św. Apostołów, oraz 20 kościołów. We franciszkańskim klasztorze jest dzwonnica, która zapewnia bajeczne widoki na miasto i okolice. Wystarczy poprosić mnichów o dostęp do wieży.

- meczet w Dzindi.

Turyści zarówno krajowi jak i zagraniczni chętnie podróżują do kurortów narciarskich Bośni i Hercegowiny. Oto niektóre z nich:

JAHORINA (1915m) oferuje 20 km stoków do uprawiania narciarstwa alpejskiego, z ośmioma wyciągami o pojemności 7500 narciarzy na godzinę. Trasy narciarskie rozciągają się na wysokości 1200-1900 m n.p.m., są one odpowiednie dla wszystkich narciarzy, od początkujących do zaawansowanych. Dostępne są nowoczesne szkoły narciarskie, wypożyczalnie i usługi i na stoku znajdują się także liczne plenerowe restauracje i bary. Jahorina oferuje nocne narciarstwo i narciarstwa biegowego i dość dobre après-ski.

1-dniowy karnet narciarski wynosi € 13, a 3- dniowy € 33; bilet tygodniowy € 70.

BJELASNICA jest dla bardziej zaawansowanych. Ma najbardziej strome ze wszystkich stoków. Ośrodek został uszkodzony w czasie wojny, ale ośrodki narciarskie zostały naprawione, trzy wyciągi są aktualnie w eksploatacji, a są także budowane nowe hotele i apartamenty. 1-dniowy karnet narciarski wynosi € 13; 3-dniowy -€ 33, a bilet tygodniowy € 70.

VLASIC w pobliżu Travnika jest najlepszym ośrodkiem narciarskim założonym w środkowej Bośni. Najwyższy szczyt Paljenik- 1943 m n.p.m. Popularny kurort Babanovac na wysokości 1260 metrów, jest zlokalizowany około 28 km od Travnik. Jest kilka nowych i remontowanych hoteli, moteli i kwater prywatnych. Usługi obejmują skocznie, cztery wyciągi narciarskie o pojemności 4300 narciarzy na godzinę i wypożyczalnie nart. Karnet na dzień kosztuje € 8.

KUPRES -centrum narciarskie w zachodniej Bośni. Rozciąga się na wysokości 1200-1550m n.p.m. i obejmuje cztery trasy narciarskie o łącznej długości 13 kilometrów. Istnieją cztery wyciągi o łącznej pojemności 5000 narciarzy na godzinę. Ośrodek oferuje możliwość jazdy na nartach i snowboardzie zarówno podczas dnia, jak i nocy. Jest to dobry wybór dla narciarzy rekreacyjnych, początkujących i rodzin. Istnieje wiele restauracji i zorganizowanych szkół narciarskich. W pobliżu jest Park Blidinje z narciarskimi urządzeniami w dolinie między Vranj i Cvrsnica.

UZDROWISKA

Część ruchu turystycznego Bośni i Hercegowiny skupia się w miejscowościach uzdrowiskowych.

W Bośni i Hercegowinie istnieje dobry potencjał dla rozwoju turystyki zdrowotnej. Szereg gorących źródeł znajduje się w całym kraju.

Ośrodki lecznicze oferują różnorodne zabiegi lecznicze. Ośrodki takie jak Ilidza w pobliżu Sarajewa, Fojnica, Kiseljak, Slotina, Teslic i Banja Luce mają nowoczesne udogodnienia i oferują różne upiększające i zdrowotne zabiegi. Uzdrowisko Ilidza jest największą placówką tego rodzaju w Bośni i Hercegowinie. Obok gorących źródeł w Ilidza usytuowany jest kompleks basenu termalnego. Znajdują się tam m.in.: park wodny, hotel, centrum kongresowe oraz nowoczesny ośrodek spa i ośrodek rekreacyjny.

1.2.2. Atrakcje turystyczne

Wiejskie i górskie tereny Bośni i Hercegowiny bogate w lasy, rzeki i jeziora oferują niezwykle możliwości dla miłośników poszukujących przyrody i przygody. Oprócz *jazdy na nartach* na terenie całego kraju w okresie zimowym, można uprawiać *turystykę, kolarstwo górskie, whitewater rafting, spływy kajakowe i bardziej ekstremalne formy, takie jak alpejskie wspinaczki i paralotniarstwo*.

Istnieje kilka firm i prywatnych przewodników oferujących wyjazdy jednodniowe lub dłuższe wycieczki. Zakwaterowanie znajduje się zazwyczaj w górskich schroniskach, motelach lub u mieszkańców.

Turystyka i wspinaczka wokół odległych wiosek i poprzez bogate lasy i alpejskie szczyty są *bardzo popularne*. Odwiedzający napotykają *dawne osady*, takie jak Lukomir oraz bogatą florę i faunę Perucica, jednego z ostatnich pierwotnych lasów w Europie. *Paralotniarstwo* jest możliwe od Visocica Peak w Rakitnica kanion.

Spływ rzekami Una i Neretva jest ogromną atrakcją. "*Una regat*" na rzece Una w północno-zachodnim regionie Bośni przyciąga ponad 500 uczestników każdego roku z krajów sąsiednich, ale również od reszty Europy i Stanów Zjednoczonych.

Neretva jest szmaragdowym klejnotem Hercegowiny, przepływającym ponad 60 mil od źródła do Morza Adriatyckiego. W górnej części kanionu, znajdziesz jedno z najpiękniejszych w Europie miejsc do uprawiania raftingu.

Łowienie ryb w źródłach i rzekach Bośni i Hercegowiny jest wielkim przeżyciem dla wszystkich fanów tego sportu. Istnieje kilka pięknych rzek obfitych w ryby w północno-zachodnim regionie kraju - Pliva, Una, Unac, Klokot, Ribnik i Sanica. Pliva jest jednym z najpiękniejszych tego typu rzek w Europie. Wszystkie rzeki są bardzo bogate w dzikie i brązowe pstrągi tęczowe oraz lipienie.

Rafting

Rafting w Bośni i Hercegowinie ma wielką tradycję. Pochodzi z potrzeby dalszego transportu surowca z lasu do tartaku, gdzie trafiał do dalszego przetwarzania. Tratwa- niezwykły statek zbudowany z drewna okrągłego z czasem stał się specjalną atrakcją w Bośni i Hercegowinie.

Dla turystów, sportowców, miłośników i wszystkich niespokojnych duchów rafting jest nieodpartym wyzwaniem. Każdy moment żeglowania przez kanion wypełnia adrenalina i przygoda, a celem jest radość i pragnienie, aby to wszystko przeżyć jeszcze raz. Po rzece Tara i Drina mogą pływać tylko doświadczeni kajakarze.

Spływ odbywa się od Ustikolina do Goražde. Jego długość to 22 km i trwa od 5 do 6 godzin w zależności od poziomu wody Driny. Tratwa ma 14 metrów długości i może pomieścić maksymalnie 16 osób, również w zależności od poziomu wody w rzece. Podczas spływów jest możliwość połowów ryb z tratwy i spróbowania lokalnych specjałów bośniackich.

Rafting to prawdziwy sport, przygoda i przyjemność podróżowania. Raftingowe wycieczki są odpowiednie dla każdego i nie wymagają wcześniejszej znajomości wioślarstwa. Ludzie, którzy przewodzą wyprawom raftingowym są doświadczonymi kajakarzami (Szyprowie)- specjalistami znającymi dziką wodę. Wraz z nimi w sposób atrakcyjny można poznać niezwykle piękno rzek i kanionów Bośni i Hercegowiny.

Rzeka Una jest jedną z najpiękniejszych i najczystszych rzek świata. Buk Štrbački i Big Canyon, najpiękniejsze części rzeki Una, można odkryć jedynie kajakiem, canoe lub tratwą.

Narciarstwo w Bośni i Hercegowinie

Centra narciarskie w Bośni i Hercegowinie oferują dobrze zagospodarowane szlaki narciarskie, dostosowane zarówno dla zaawansowanych, jak i dla początkujących narciarzy. Tradycja sportów zimowych została ukoronowana w roku 1984, kiedy to w Bośni i Hercegowinie odbyły się Zimowe Igrzyska Olimpijskie. Tradycja kontynuowana jest do dnia dzisiejszego, a w centrach takich jak Jahorina lub Kupres znaleźć można zakwaterowanie w dobrze wyposażonych hotelach i apartamentach po całkiem przystępnych cenach. Kurorty oferują wszystkie urządzenia łącznie z wypożyczalniami nart i snowboardów, sklepami narciarskimi i restauracjami oferującymi różne rodzaje

pożywienia. Sezon trwa od grudnia do kwietnia, a najwyższy sezon od stycznia do połowy lutego.

Oczywiście nie zabraknie dobrej zabawy po jeździe na nartach – mamy tu na myśli popularny program apres ski, choć zabawa zaczyna się już w ciągu dnia, w licznych schroniskach z tarasami do opalania, gdzie panuje wspaniała i wesoła atmosfera.

Jahorina i Bjelasnica- ośrodki te położone są tylko pół godziny od centrum miasta Sarajewa. Igman, także w okolicach Sarajewa ma wielką restauracyjną tradycję i mini-wyciągi dla dzieci oprócz standardowych tras narciarskich. Inne ośrodki narciarskie znajdują się na Vlasice w środkowej Bośni i Kupres w zachodniej Hercegowinie. Oprócz jazdy na nartach, wszystkie ośrodki oferują alternatywne formy spędzania czasu: snowboard, spacery na rakietach śnieżnych, narciarstwo biegowe, jazdę skuterami śnieżnymi, nocną jazdę na nartach, kuligi itd.

PARKI NARODOWE BOŚNI I HERCEGOWINY

Park Narodowy Sutjeska

Sutjeska jest to najstarszy park narodowy Bośni i Hercegowiny i doskonały cel podróży turystycznych. Obejmuje 17500 hektarów wspaniałej dzikiej przyrody. Jest to dom Perucica, jednego z ostatnich w Europie puszczy i góry Maglic,- najwyższego szczytu Bośni i Hercegowiny na granicy z Czarnogórą. W parku płynie rzeka Sutjeska, która rzeźbi głębokie kaniony i dzieli góry Zelengora z Maglic i Volujak.

Do atrakcji parku należą: Skakavac- 80 m wodospad, ukryty głęboko w Perucica i jezioro lodowcowe Donje Bare z widokiem na szczyty gór na granicy z Czarnogórą, zlokalizowane wysoko nad doliną Sutjeska.

W parku można tam zobaczyć buki i endemiczną sosnę wznoszącą się na wysokość 60 m, jak również brunatnego niedźwiedzia, wilka i kozice, albo jednego z wielu rezydujących tam orłów.

Nierówny teren parku pomagał miejscowym w pokonywaniu Niemców w decydującej bitwie w czasie II wojny światowej. Duże kamienne pomniki upamiętniają zwycięstwo.

Park oferuje szeroki zakres usług ekoturystycznych i sportowych, m.in.: od spacerów, trekkingu i rybołówstwa, do bardziej ryzykownych- zimowy alpinizm, wspinaczka i rafting. W parku znajdują się: hotel, kempingi, restauracje, kawiarnie i centrum sportowe w Tjentiste. Istnieje również kilka odnowionych schronisk górskich w Zelengora.

Park i obiekty w nim znajdujące się są czynne cały rok, do niektórych jest ograniczony dostęp podczas zimowych miesięcy.

Park Narodowy Kozara

Park Narodowy Kozara położony jest w północno-zachodniej Bośni i Hercegowinie.

Obszar chroniony powstał w 1967 roku w celu ochrony krajowych lasów. Jest to popularne miejsce polowań z szeroką gamą zwierzyny. Ponadto oferuje dla miłośników przyrody, takie atrakcje jak fotografia safari, spacer, turystyka piesza, rowerowa i zbieranie ziół.

Usytuowany pomiędzy rzekami Una, Sava, Sana i Vrbas, park rozciągający się na 33,75 km² obejmuje gęste lasy drzew iglastych, doliny, łąki, zielone pastwiska, i górskie źródła.

PN Kozara był również miejscem bitwy podczas drugiej wojny światowej. Na szczycie góry Kozara znajduje się pomnik poświęcony ofiarom z tego regionu. Park Narodowy oferuje ograniczone zakwaterowanie. Istnieją restauracje, kawiarnie i tereny sportowe. Park oferuje organizację wizyt do pobliskich kościołów i klasztorów, a także lokalne wycieczki.

Hutovo Blat Park - park przyrodniczy i rezerwat ptaków znajduje się wzdłuż południowej granicy z Chorwacją, niedaleko od rzymskiej osady w pobliżu Capljina. Jest to schronienie dla setek gatunków ptaków i dzikich zwierząt. Zwiedzający mogą pływać łodzią, obserwować ptaki i łowić ryby.

STECCI - średniowieczne nagrobki

Autentycznym symbolem kraju jest stecak (liczba mnoga: stecci), sztuczny produkt oryginalnego bośniackiego kultu sztuki. Te średniowieczne nagrobki z rysunkami, płaskorzeźbami i napisami, symbolami utraconego życia są rozsypane po całym kraju i są unikatowe w skali światowej.

Spirale, arkady, liście winorośli i winogron, słońca i półksiężycy, procesje jeleni i najbardziej znany, człowiek z podniesioną prawą ręką są wśród obrazów, które pojawiają się na nagrobkach.

Stecci można znaleźć w całej Bośni i Hercegowinie.

KALENDARZ IMPREZ

- Międzynarodowy Festiwal "Sarajewo Zima 2008" (7 lutego-21 marca 2008)
- Teatarfest - Międzynarodowy Festiwal Teatralny Sarajewie (Maj 2008)

- Kid's Festival (Czerwiec 2008)
- Kozara Etno Festiwal (Czerwiec 2008)
- Bascarsija Nights (1 - 31 lipiec 2008)
- Międzynarodowy Festiwal Folkloru Ziem Górskich Sarajewie (Lipiec 2008)
- Mostar Blues Festival (Lipiec 2008)
- Lato na Vrbas Rzeką (Lipiec 2008)
- Festiwal Filmowy w Sarajewie (15 - 23 sierpień 2008)
- Banja Luka Summer Games (Sierpień 2008)
- Bośnia Międzynarodowy Festiwal Muzyczny (Wrzesień 2008)
- MESS Międzynarodowy Festiwal Teatralny (Październik 2008)
- Sarajewo Jazz Festival (5 - 9 listopada 2008)
- Sarajevo Fashion Week (Listopad 2008)

KUCHNIA

Kuchnia Bośni i Hercegowiny jest podobna do chorwackiej, z tym że wyraźniejsze są w niej wpływy tureckie. Jada się dużo potraw mięsnych (szczególnie pieczonych), sporo jest też dań mięsno-warzywnych. Wpływy kuchni tureckiej widoczne są szczególnie w deserach i słodkościach. Należy do nich **baklava** – bardzo słodkie ciastko z orzechami, **rahatlokum** – przeraźliwie słodki przysmak turecki, **tufahija** – pieczone jabłka nadziewane orzechami włoskimi czy **firinda sutlac** – pieczony deser z ryżu. Koniecznie trzeba spróbować kawy, tradycyjny napój – **bosanska kafa** jest bardzo mocna, podawana w niewielkich filiżankach.

1.2.3. Dostępność komunikacyjna

Bośnia i Hercegowina jest łatwo dostępna drogą powietrzną, samochodem lub pociągiem. Główne lotnisko w Sarajewie jest tylko 20 minut od centrum miasta i ma bezpośrednie loty do wielu europejskich stolic, a tym samym pośrednie loty. Wiele międzynarodowych linii autobusowych kursuje z centrum miasta.

Podróżujące drogą lotniczą

Istnieją lotniska w Sarajewie, Mostarze i Banja Luce, ale komercyjne usługi ograniczają się do Sarajewa i Mostaru.

Europejskie miasta są dobrze połączone z Bośnią i Hercegowiną lotami do Sarajewa. Adria Airlines, Alitalia, Austrian Airlines, British Airways, Croatia Airlines CSA Czech Airlines, JAT, Lufthansa, Turkish Airlines Malev i są jednymi z głównych linii lotniczych latających do Sarajewa.

Croatia Airlines leci do Mostaru, przez Zagrzeb. Narodowe linie lotnicze BH Airlines mają bezpośrednie loty do Kolonii / Bonn, Frankfurtu, Stambułu, Stuttgartu, Zagrzebia i Zurychu. Południowa część kraju, Hercegowina jest łatwo dostępna ze Splitu w Chorwacji- obsługiwana przez loty z Wielkiej Brytanii przez British Airways, Croatia Airlines, easyJet i Wizz Air.

Codziennie są bezpośrednie loty z Munich, Wiednia (2 razy), Budapesztu, Zagrzebia (2 razy), Milanu, Belgradu, Ljubljany oraz rzadziej kursują z: Frankfurtu (2 razy na tydzień), Kolonii (2 razy na tydzień), Stuttgartu (1 raz w tydzień), Zurychu (2 razy w tydzień), Istanbulu (oprócz sobót), Pragi (4 dni w tydzień). Ponieważ nie ma żadnych bezpośrednich lotów do Sarajewa z Ameryki Północnej, podczas podróży lotniczych do Bośni i Hercegowiny ze Stanów Zjednoczonych i Kanady należy wykonać co najmniej jeden przystanek w innym miejscu na kontynencie.

Sarajevo International Airport znajduje się 12 km na południowy-zachód od centrum miasta Sarajewa, w dzielnicy Dobrinja. Ma pasażerski i cargo terminal. Istnieje biuro informacji +387 (0) 33 289 100. Informacje można również znaleźć na stronie internetowej: www.sarajevo-airport.ba. Ciężkie warunki pogodowe w Sarajewie, mogą spowodować poważne zakłócenia harmonogramu usług w miesiącach zimowych. Lotnisko oferuje usługi- taksówki do miasta, sklepów i innych udogodnień. Niektóre hotele oferują transfer z lotniska za opłatą. Istnieje postój taksówek naprzeciwko terminalu. Ceny ustalane są przez poszczególne taxi. Istnieją suplementy dla nocnych podróży (22.00 – 5.00), jak również w przypadku podróży w niedziele i święta. Na lotnisku ma siedzibę firma Sixt wynajmująca samochody.

Podróżę autobusem

Eurolines prowadzi regularne odjazdy z wielu miast europejskich do Sarajewa. Lokalna komunikacja autobusowa funkcjonuje dobrze. Każde miasto i miasteczko ma dworzec autobusowy, gdzie sprzedawane są bilety. Ponadto bilety można kupić w autobusach. Raz dziennie wywieszany jest rozkład odjazdów i przyjazdów w lokalnej wersji językowej na ścianie stacji. Podróżowanie autobusem jest niedrogie, wygodne oraz oferuje piękne widoki po drodze.

Podróż samochodem

Podróż samochodem jest godna polecenia w całej Bośni i Hercegowinie. Jakość dróg znacznie się poprawiła w ciągu ostatnich kilku lat. Drogi w Bośni i Hercegowinie są raczej kręte. Wiele głównych autostrad prowadzi przez górskie doliny. Główne drogi są zadowalające. Rozpoczęły się prace na niektórych odcinkach korytarza C5, który połączy BiH z główną autostradą na południe chorwackiego wybrzeża i Budapeszt z północą BiH. Podróżowanie samochodem również oferuje wspaniałe widoki na trasach. Na drogach jest raczej spokojnie. Jest mnóstwo miejsc do zatrzymania się na posiłek. Kilka z najlepszych krajowych restauracji mieści się przy głównych drogach. Benzyna jest łatwo dostępna. Jest wiele stacji benzynowych, warsztatów samochodowych wzdłuż dróg. Jeśli potrzebujesz pomocy drogowej, w Bośni i Hercegowinie funkcjonuje Auto Club (BIH AMK) Pogotowie Ratunkowe (otwarty 24/7). Ich numer telefonu to 1282 lub (033) 1282 poza obszarem Sarajewa. Centrum Informacyjne BIH AMK jest otwarte codziennie od 6 pm do 6am. Jadąc do Bośni i Hercegowiny samochodem należy wykupić zieloną kartę.

Wypożyczalnia samochodów w Bośni i Hercegowinie

Wynajem samochodu w Bośni i Hercegowinie jest dobrym rozwiązaniem. Istnieją zarówno spółki jak i firmy lokalne oferujące wynajem samochodów. Większość ma biura w większych miastach i na lotniskach. Oto niektóre z firm wynajmujące samochody w Bośni i Hercegowinie: National Car Rental B & H, Budżet, Avis.

Podróż koleją

System kolejowy został bardzo uszkodzony w czasie wojny, ale jest w trakcie renowacji. Przed wojną sieć kolejowa łączyła większość bośniackich miast.

Sieć kolejowa w Bośni i Hercegowinie nie jest tak rozległa jak sieć autobusowa. Podróżowanie pociągiem jest trochę wolniejsze niż innymi środkami transportu, ale bardziej wygodne. W Bośni i Hercegowinie pociągi są punktualne i dość tanie. Najczęściej uczęszczana przez turystów jest trasa z Sarajewa do Mostaru, do którego kursują dwa pociągi na dobę.

Obecnie są tylko trzy trasy, które powstają w Sarajewie: trasa Sarajewo-Zenica-Banja Luka-Zagrzeb zajmuje około 10 godzin od początku do końca; północna trasa do Budapesztu prowadzi przez Tuzli; trasa na południe w kierunku adriatyckiego wybrzeża prowadzi przez Konjic-Jablanica-Mostar-Capljina-Ploce (Ploce jest w Chorwacji). Ta

ostatnia droga wiedzie poprzez Neretva Kanion i jest szczególnie malownicza. Na tych trzech trasach pociągów jest mało połączeń.

Wkrótce mają być oferowane szybsze połączenia pomiędzy Bośnia i Hercegowina, a chorwackim wybrzeżem.

Rozkład pociągów do i z Sarajewa:

	<i>Z</i>	<i>Do</i>	<i>cena(KM)</i>	<i>Czas podróży</i>
<i>Budapest</i>	17. 45	20.32	92/180	12 hours
<i>Ploce</i>	06.40 16.20	06.25 18.18	18/29	4 hours
<i>Zagreb</i>	08.57	10.41	45/74	9 hours

Stolica Bośni i Hercegowiny - Sarajewo ma dobrze rozwiniętą sieć połączeń autobusowych i tramwajowych. System komunikacji tramwajowej w stolicy składa się z 7 linii, których długość wynosi 22,9 km, a tory mają rozstaw 1435 mm. Jest to jedyny system tramwajowy w tym kraju. Przewóz prowadzi przedsiębiorstwo JKP GRAS.

Bilet można kupić u kierowcy w jednym z tramwajów lub w kioskach położonych w pobliżu głównych przystanków. Taksówki są łatwo dostępne i po przystępnej cenie.

2. Rozdział. Bośnia i Hercegowina jako rynek recepcji i emisji turystycznej

Tabela 1. Przyjazdy turystów i noclegi

	Przyjazdy turystów (w tysiącach)			Noclegi turystów (w tysiącach)		
	Suma	Krajowi turyści	Zagraniczn i turyści	Suma	Krajowi turyści	Zagraniczni turyści
2000	221	113	108	511	248	263
2001	186	96	90	421	199	222
2002	215	111	104	506	231	275
2003	228	112	116	509	223	286
2004	258	122	136	562	241	321
2005	274	116	158	596	245	351
2006	294	117	177	661	244	417
2007	347	138	209	751	273	478

Źródło: Statistical yearbook 2008, www.fzs.ba/

W 2007 roku do Bośni i Hercegowiny przyjechało w sumie 347.320 turystów, z czego 138.313 to turyści krajowi, a 209.007 to turyści zagraniczni.

Biorąc pod uwagę lata wcześniejsze można zaobserwować stały wzrost przyjazdów turystów do Bośni i Hercegowiny (w 2001r.- 185.963 przyjazdów, a w 2007r.- 347.320), a szczególnie duży wzrost przyjazdów turystów zagranicznych (w 2001 roku liczba przyjazdów wynosiła 90.086, a w 2007 roku- 209.007).

Tabela 2. Przyjazdy turystów i noclegi wg typów regionów turystycznych

Przyjazdy turystów (w tysiącach)								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Suma	221	186	215	228	258	274	294	347
Sarajewo	75	73	71	94	105	116	130	167
Uzdrowiska	-	-	7	3	4	5	3	4
Nadmorskie miejscowości	30	26	44	42	42	50	51	56
Inne	116	87	93	89	107	103	110	120
Noclegi turystów (w tysiącach)								
Suma	511	421	506	509	562	596	661	751
Sarajewo	176	166	179	190	220	245	276	332
Uzdrowiska	-	-	9	12	7	8	8	7
Nadmorskie miejscowości	123	106	182	171	159	171	181	185
Inne	212	149	136	136	176	172	196	227
Średnia długość pobytu (w dniach)								
Suma	2,3	2,3	2,3	2,2	2,2	2,2	2,3	2,2
Sarajewo	2,3	2,3	2,5	2,0	2,1	2,2	2,2	2,0
Uzdrowiska	-	-	1,3	4,0	2,0	2,0	3,0	2,0
Nadmorskie miejscowości	4,1	4,1	4,1	4,1	4,0	4,0	4,0	3,3
Inne	1,8	1,7	1,5	1,5	2,0	2,0	2,0	2,0

Źródło: Statistical yearbook 2008, www.fzs.ba/

Najwięcej turystów odwiedza stolicę kraju- Sarajewo- tj.167 tysięcy turystów w 2007r. (widać znaczny wzrost przyjazdów do stolicy w stosunku do 2000r.). Liczba noclegów w Sarajewie w 2007 roku wyniosła 332 tysiące. 56tysięcy przyjazdów zanotowano w nadmorskich miejscowościach, a 120 tys. w innych miejscowościach turystycznych.

Średnia długość pobytu turystów w Bośni i Hercegowinie wynosi: 2 dni w Sarajewie, miejscowościach uzdrowiskowych i innych oraz 3 dni w miejscowościach nadmorskich.

Tabela 3. Przyjazdy turystów wg kraju zamieszkania

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Suma	221.41 8	185.96 3	214.64 0	228.37 8	258.43 0	273.91 2	294.54 1	347.32 0
Krajowi turyści	112.90 0	95.877	110.55 5	111.89 9	121.61 0	115.98 3	117.23 5	138.31 3
Zagraniczni turyści	108.51 8	90.086	104.08 5	116.47 9	136.82 0	157.92 9	177.30 6	209.00 7
Albania	189	314	241	338	490	400	566	503
Austria	2.926	2.700	3.180	4.969	5.461	5.301	6.070	8.291
Belgia	656	607	573	909	1.033	1.095	1.798	1.783
Bulgaria	491	550	449	412	653	469	531	648
Czechy	2.238	2.483	3.221	2.790	2.048	2.494	2.285	2.758
Dania	1.013	890	962	1.353	806	967	1.019	1.269
Finlandia	482	366	367	424	519	971	895	889
Francja	3.015	2.534	2.083	2.790	3.888	9.423	7.724	8.721
Grecja	281	338	410	540	557	501	714	710
Holandia	1.771	1.563	1.660	1.869	2.327	2.776	3.090	3.478
Chorwacja	27.787	18.895	20.576	23.108	25.938	26.434	29.444	38.510
Irlandia	821	509	586	680	670	847	1.025	871
Islandia	110	60	75	100	64	127	55	112
Włochy	7.268	6.402	5.772	6.642	9.914	10.730	11.406	12.163
Izrael	175	340	265	288	227	199	421	2.200
Luksemburg	56	46	60	158	85	134	132	200
Węgry	1.278	1.402	1.944	2.519	2.170	2.290	2.678	2.997
Macedonia	1.358	1.152	1.840	1.897	2.048	1.994	2.543	2.603
Norwegia	1.213	912	1.047	1.178	1.186	1.411	1.395	1.963
Niemcy	6.799	5.957	6.238	6.543	8.607	9.412	11.078	14.604
Polska	1.579	1.781	4.567	2.945	2.777	4.426	6.922	9.367
Portugalia	241	348	198	207	240	486	1.351	1.042
Rumunia	447	596	546	358	512	506	554	589
Rosja	531	379	421	402	448	606	666	1.057
Słowacja	1.142	737	423	1.173	1.051	1.194	1.224	1.820
Słowenia	9.062	8.566	12.758	14.850	17.041	21.513	23.908	26.939
Serbia i Czarnogóra	4.887	6.419	9.916	13.943	18.245	20.201	19.461	-
Serbia	-	-	-	-	-	-	-	13.226
Czarnogóra	-	-	-	-	-	-	-	3.380
Hiszpania	2.192	1.600	1.376	1.483	1.901	2.692	3.340	4.190
Szwecja	1.794	1.655	1.865	2.101	2.365	2.351	2.756	3.230
Szwajcaria	1.176	949	991	1.015	1.133	1.497	3.283	2.417
Turcja	3.419	1.774	1.613	2.356	4.538	6.509	8.545	10.971
Wielka Brytania	3.324	2.842	3.336	3.687	3.910	4.296	4.143	4.674
Inne europejskie kraje	2.244	1.610	2.783	2.050	2.203	2.097	2.215	3.832
Australia	315	233	416	341	551	793	1.087	1.341
Egipt	146	197	85	89	131	36	171	128

Iran	1.839	150	66	189	115	256	46	208
Japonia	653	445	487	749	933	784	1.013	1.930
Kanada	969	864	897	688	854	833	1.161	1.449
Chiny	80	119	313	232	196	235	152	439
Nowa Zelandia	57	106	50	120	125	140	149	237
USA	7.997	6.626	5.979	5.277	6.232	5.822	7.257	7.018
Arabia Saudyjska	-	-	-	34	47	117	110	111
Inne nie europejskie kraje	4.497	4.070	3.450	2.683	2.581	2.564	2.923	4.139

Źródło: Statistical yearbook 2008, www.fzs.ba/

Najwięcej turystów w 2007 roku przyjechało z: Chorwacji (38.510), Słowenii (26.939), Niemczech (14.604), Serbii (13.226), Włoch (12.163), Turcji (10.971), Polski (9.367), Francji (8.721), Austrii (8.291), Wielkiej Brytanii (4.674), Hiszpanii (4.190), Holandii (3.478). Biorąc pod uwagę kraje nieeuropejskie, to najwięcej turystów przyjechało z: USA (7.018), Japonii (1.930), Kanady (1.449), Australii (1.341). Wyjątkowo duży wzrost liczby przyjazdów turystów na przełomie lat 2001- 2007 zanotowano w przypadku Polski, Turcji oraz Japonii.

Tabela 4. Noclegi turystów wg kraju zamieszkania

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Suma	511.048	420.702	505.772	509.540	562.254	596.685	661.113	750.789
Krajowi turyści	248.485	199.062	230.546	223.581	240.542	245.360	243.687	273.190
Zagraniczni turyści	262.563	221.640	275.226	285.959	321.712	351.325	417.426	477.599
Albania	692	891	796	1.153	1.200	1.113	1.406	994
Austria	5.298	4.973	5.996	10.538	10.397	10.198	11.669	16.960
Belgia	1.661	1.877	1.525	2.290	2.421	2.344	5.678	4.319
Bułgaria	1.335	1.815	1.321	1.146	1.486	1.666	1.717	1.644
Czechy	12.930	13.741	19.811	15.212	9.929	10.933	9.713	10.442
Dania	2.588	2.583	2.263	3.331	1.984	2.462	2.978	3.641
Finlandia	1.043	840	827	977	1.210	1.682	2.087	2.282
Francja	7.088	6.757	4.592	5.752	7.031	15.701	13.270	17.786
Grecja	699	872	825	1.187	1.229	1.210	1.729	1.684
Holandia	5.218	3.722	3.915	4.265	5.617	6.558	7.342	9.073
Chorwacja	51.098	37.175	44.295	44.545	54.521	53.234	63.099	79.507
Irlandia	2.319	1.147	1.434	1.739	1.443	1.919	1.824	2.134
Islandia	242	200	492	315	150	639	112	202
Włochy	14.620	15.302	11.717	13.056	19.554	18.594	21.714	23.058
Izrael	493	646	477	661	518	652	816	3.438
Luksemburg	146	94	110	351	185	371	485	457

Węgry	3.376	4.200	5.841	7.251	6.371	5.618	6.788	6.473
Macedonia	3.135	2.583	4.692	4.114	4.286	4.626	10.277	5.052
Norwegia	2.695	2.166	2.287	2.918	2.560	2.916	3.586	4.654
Niemcy	15.317	12.630	13.611	14.339	26.070	25.243	33.434	33.390
Polska	10.216	9.263	26.256	16.988	16.117	16.547	24.731	36.189
Portugalia	722	955	396	420	450	923	2.069	2.354
Rumunia	1.224	1.486	2.809	900	1.175	1.569	1.768	1.607
Rosja	2.526	1.077	2.561	996	1.224	1.842	3.000	4.541
Słowacja	7.402	4.681	1.591	6.081	5.507	6.147	6.167	7.104
Słowenia	18.938	18.409	40.212	43.617	40.374	44.704	48.982	52.075
Serbia i Czarnogóra	9.597	13.006	16.645	21.189	28.383	32.840	31.914	-
Serbia	-	-	-	-	-	-	-	26.355
Czarnogóra	-	-	-	-	-	-	-	5.614
Hiszpania	5.377	3.484	3.737	2.922	4.079	4.585	6.715	7.609
Szwecja	4.362	4.401	4.784	5.515	6.545	7.202	8.114	8.701
Szwajcaria	2.582	2.152	1.959	2.526	2.438	3.286	11.625	6.952
Turcja	9.588	5.353	3.097	6.348	11.900	17.723	21.892	28.080
Wielka Brytania	8.668	6.589	8.809	9.998	9.196	9.738	9.875	10.453
Inne europejskie kraje	4.611	3.209	4.737	3.856	4.369	5.249	5.271	7.255
Australia	709	493	911	637	1.166	1.566	1.954	2.602
Egipt	739	606	186	272	563	96	536	329
Iran	2.951	261	123	499	366	842	128	1.952
Japonia	1.489	1.099	1.063	2.528	2.647	1.798	2.2.16	2.974
Kanada	2.555	2.280	2.667	1.772	2.025	2.302	2.641	3.753
Chiny	171	301	972	382	364	601	315	924
Nowa Zelandia	105	220	115	220	324	247	266	430
USA	21.269	17.079	16.640	15.990	16.968	16.490	18.636	18.649
Arabia Saudyjska	-	-	-	50	139	290	526	371
Inne nie europejskie kraje	14.769	11.022	8.129	7.077	7.231	7.059	8.331	13.536

Źródło: Statistical yearbook 2008, www.fzs.ba/

W 2007 roku liczba noclegów turystycznych wyniosła 750.789, z czego 273.190 to liczba noclegów turystów krajowych, a 477.599- turystów zagranicznych. Z noclegów podczas pobytu najwięcej korzystało turystów z Chorwacji, w roku 2007 odnotowano 79.507 noclegów, Słowenii- 52.075, Polski- 36.189, Niemiec- 33.390, Turcji- 28.080, Serbii-26.355, Włoszech- 23.058, USA- 18.649, Francji- 17.786, Austrii- 16.960.

Tabela 5. Przyjazdy turystów wg regionów turystycznych (w tysiącach)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
<i>Suma</i>	221	186	215	228	258	274	294	347
Sarajewo	75	73	71	94	105	116	130	167
Uzdrowiska	-	-	7	3	4	5	3	4
Nadmorskie miejscowości	30	26	44	42	42	50	51	56
Inne	116	87	93	89	107	103	110	120
<i>Krajowi turyści</i>	113	96	111	112	122	116	117	138
Sarajewo	22	23	25	29	33	34	35	44
Uzdrowiska	-	-	3	3	3	4	2	3
Nadmorskie miejscowości	21	17	27	26	24	25	21	24
Inne	70	56	56	54	62	53	59	67
<i>Zagraniczni turyści</i>	108	90	104	116	136	158	177	209
Sarajewo	53	50	46	65	72	82	95	123
Uzdrowiska	-	-	4	-	1	1	1	1
Nadmorskie miejscowości	9	9	17	16	18	25	30	32
Inne	46	31	37	35	45	50	51	53

Źródło: Statistical yearbook 2008, www.fzs.ba/

Tabela 6. Noclegi turystów wg regionów turystycznych (w tysiącach)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
<i>Suma</i>	511	421	506	509	562	596	661	751
Sarajewo	176	166	179	190	220	245	276	332
Uzdrowiska	-	-	9	12	7	8	8	7
Nadmorskie miejscowości	123	106	182	171	159	171	181	185
Inne	212	149	136	176	172	196	200	227
<i>Krajowi turyści</i>	248	199	231	223	241	245	244	273
Sarajewo	42	43	55	51	62	67	67	81
Uzdrowiska	-	-	4	5	6	7	7	6
Nadmorskie miejscowości	74	60	90	84	76	82	70	74
Inne	132	96	82	83	97	89	100	112
<i>Zagraniczni turyści</i>	263	222	275	286	321	351	417	478
Sarajewo	134	123	124	139	158	178	209	251
Uzdrowiska	-	-	5	7	1	1	1	1
Nadmorskie	49	46	92	87	83	89	111	111

miejsowości								
Inne	80	53	54	53	79	83	96	115

Źródło: Statistical yearbook 2008, www.fzs.ba/

Spośród ogólnej liczby turystów przyjeżdżających do Bośni i Hercegowiny (751 tysięcy w 2007r.), w 2007r. najwięcej osób nocowało w Sarajewie 332 tysiące, na drugim miejscu są inne miejscowości (227 tys.), a na trzecim miejscowości nadmorskie, w których w 2007r. nocowało 185 tys. turystów. W uzdrowiskach nocowało 7 tys. osób. Podobnie sytuacja się przedstawia wśród turystów zagranicznych. Natomiast turyści krajowi nocują głównie w innych miejscowościach (112 tys. w 2007r.), na drugim miejscu jest Sarajewo (81 tys. w 2007r.), a zaraz za nim są noclegi w miejscowościach nadmorskich.

Tabela 7. Przyjazdy turystów wg turystycznych obiektów zakwaterowania zbiorowego

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Suma przyjazdów turystycznych (w tysiącach)								
<i>Suma</i>	<i>221</i>	<i>186</i>	<i>215</i>	<i>228</i>	<i>258</i>	<i>274</i>	<i>294</i>	<i>347</i>
Hotele	202	171	199	205	228	242	261	302
Motele	7	5	8	9	13	10	12	17
Pensjonaty	6	4	3	4	5	5	6	8
Pobyty jednodniowe	2	3	2	2	3	4	4	5
Wioski turystyczne	1	1	1	1	1	2	3	4
Spa i uzdrowiska	-	1	1	2	4	5	3	4
Ośrodki wypoczynkowe	1	-	1	1	-	-	-	-
Kwatery prywatne	2	1	-	1	1	2	3	5
Inne	-	-	-	3	3	4	2	2
Przyjazdy turystów krajowych								
<i>Suma</i>	<i>113</i>	<i>96</i>	<i>111</i>	<i>112</i>	<i>121</i>	<i>116</i>	<i>117</i>	<i>138</i>
Hotele	102	86	100	98	104	99	100	113
Motele	4	3	5	5	7	5	6	9
Pensjonaty	4	3	2	2	3	3	3	5
Pobyty jednodniowe	1	2	1	1	2	2	2	3
Wioski turystyczne	1	1	1	1	1	2	2	2
Spa i uzdrowiska	-	1	1	2	4	5	2	3
Ośrodki wypoczynkowe	1	-	1	1	-	-	-	-
Kwatery prywatne	-	-	-	-	-	0	1	2
Inne	-	-	-	2	-	-	1	1
Przyjazdy turystów zagranicznych								
<i>Suma</i>	<i>108</i>	<i>90</i>	<i>104</i>	<i>116</i>	<i>137</i>	<i>158</i>	<i>177</i>	<i>209</i>

Hotele	100	85	99	107	124	143	161	189
Motele	3	2	3	4	6	5	6	8
Pensjonaty	2	1	1	2	2	2	3	3
Wioski turystyczne	1	1	1	1	1	2	2	2
Kempingi	-	-	-	-	-	-	1	2
Spa i uzdrowiska	-	-	-	-	-	-	1	1
Kwatery prywatne	2	1	-	1	1	2	2	3
Inne	-	-	-	1	3	4	1	1

Źródło: Statistical yearbook 2008, www.fzs.ba/

Tabela 8. Noclegi turystów wg rodzajów zakwaterowania

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Suma noclegów turystycznych								
<i>Suma</i>	<i>511</i>	<i>421</i>	<i>506</i>	<i>509</i>	<i>562</i>	<i>596</i>	<i>661</i>	<i>751</i>
Hotele	475	392	478	471	507	537	599	662
Motele	13	12	15	15	19	17	18	25
Pensjonaty	10	9	5	7	12	12	12	19
Pobyty jednodniowe	4	3	3	5	8	8	8	15
Wioski turystyczne	1	1	1	1	1	2	3	5
Spa i uzdrowiska	-	1	1	2	7	8	8	7
Ośrodki wypoczynkowe	1	-	1	1	-	-	-	-
Kwatery prywatne	7	3	-	2	3	5	5	10
Inne	-	-	2	5	5	7	8	8
Noclegi turystów krajowych								
Suma	248	199	231	223	240	245	244	273
Hotele	231	183	213	203	209	214	214	231
Motele	7	6	9	7	9	8	9	12
Pensjonaty	6	6	2	4	8	7	7	11
Pobyty jednodniowe	2	2	2	3	5	5	4	7
Wioski turystyczne	1	1	1	1	1	2	2	3
Spa i uzdrowiska	-	1	1	2	7	8	7	6
Ośrodki wypoczynkowe	1	-	1	1	-	-	-	-
Kwatery prywatne	-	-	-	-	1	1	1	3
Inne	-	-	2	2	-	-	-	-
Noclegi turystów zagranicznych								

Suma	263	222	275	286	322	351	417	478
Hotele	244	209	265	268	298	323	385	431
Motele	6	6	6	8	10	9	9	13
Pensjonaty	4	3	3	3	4	5	5	9
Pobyty jednodniowe	2	1	1	2	3	3	4	7
Wioski turystyczne	-	-	-	-	-	-	1	2
Spa i uzdrowiska	-	-	-	-	-	-	1	1
Kwarty prywatne	7	3	-	2	2	4	4	7
Inne	-	-	-	3	5	7	8	8

Źródło: Statistical yearbook 2008, www.fzs.ba/

Zarówno turyści krajowi jak i zagraniczni najczęściej nocują w hotelach (w 2007r. – 662 tys. z 751 tys. noclegów to noclegi w hotelach). W 2007r. w ogólnej liczbie noclegów na drugim miejscu były motele (25 tys.), na trzecim – pensjonaty (19 tys.). Zdecydowana większość turystów przyjeżdżających z zagranicy do Bośni i Hercegowiny wybiera nocleg w hotelu (w 2007r. – 431 tys. turystów z 478 tys. korzystających z noclegów wybrało nocleg w hotelu). Na drugim miejscu są motele, w których w 2007r. nocowało 13 tys. turystów zagranicznych.

Rosnące zainteresowanie krajem, jako celem podróży turystycznych oznaczało wzrost jakości wakacji w całej Bośni i Hercegowinie, a nie jedynie w stolicy Sarajewie. Istnieje wiele krajowych i międzynarodowych hoteli, szczególnie w Sarajewie i wielkich miastach. Inne rodzaje zakwaterowania, w tym pensjonaty i schroniska, są również dostępne. Usługi w mniejszych miastach uległy poprawie w ostatnich latach i obecnie jest możliwe, aby znaleźć hotele i inne rodzaje zakwaterowania we wszystkich miejscowościach. Biura turystyczne, lokalne agencje turystyczne zwykle znajdują się we wszystkich większych miastach i mogą również zorganizować nocleg w hotelu lub kwaterze prywatnej. Zakwaterowanie jest zwykle droższe w sezonie- w lipcu i sierpniu. W kwietniu, maju, wrześniu i październiku, ceny są obniżone nawet o 50%.

Średnia cena pokoju:

- Niski standard KM30-70
- Średni standard KM70-100
- Wysoki standard KM100-250
- Luksusowy KM250 +

Tabela 9. Pojemność turystycznych obiektów zakwaterowania zbiorowego

TURIZAM TOURISM				
KAPACITETI, DOLASCI I NOĆENJA TURISTA CAPACITIES, TOURISTS ARRIVALS AND NIGHTS				
	2004	2005	2006	2007
Kapaciteti u turizmu, 31.12. <i>Accommodation capacity, 31 December</i>				
Broj ležaja <i>Number of beds</i>	11.116	11.586	12.118	13.667
od toga: u <i>of these: in</i>				
hotelima <i>hotels</i>	9.571	10.068	10.612	11.331
motelima <i>motels</i>	659	582	735	1.081
privatne sobe <i>private rooms</i>	208	208	221	312
Dolasci i noćenja turista <i>Tourists arrivals and nights</i>				
Dolasci turista - ukupno <i>Tourists arrivals - total</i>	258.430	273.912	294.541	347.320
Noćenja turista - ukupno <i>Tourists nights - total</i>	562.254	596.685	661.113	750.789
domaćih turista <i>domestic tourists</i>	240.542	245.360	243.687	273.190
stranih turista <i>foreign tourists</i>	321.712	351.325	417.426	477.599
od toga: iz <i>of these: from</i>				
Hrvatska <i>Croatia</i>	54.521	53.234	63.099	79.507
Slovenija <i>Slovenia</i>	40.374	44.704	48.982	52.075
SAD <i>USA</i>	16.968	16.490	18.636	18.649
Italija <i>Italy</i>	19.554	18.594	21.714	23.058
Njemačka <i>Germany</i>	26.070	25.243	33.434	33.390
Austrija <i>Austria</i>	10.397	10.198	11.699	16.960

Źródło: www.fzs.ba/

W 2007r. liczba łózek w obiektach zakwaterowania w Bośni i Hercegowinie wynosiła 13.667, z czego 11.331 znajdowało się w hotelach, 1.081 w motelach i 312 w prywatnych kwaterach. W latach 2004-2007 liczba łózek w obiektach zakwaterowania wzrosła z ok.11 tysięcy do prawie 14 tysięcy.

Tabela 10. Wpływy z turystyki (w milion US\$)

Kraj	Rok	Wartość
Bosnia and Herzegovina	2005	604
Bosnia and Herzegovina	2004	543
Bosnia and Herzegovina	2003	404
Bosnia and Herzegovina	2002	307
Bosnia and Herzegovina	2001	279
Bosnia and Herzegovina	2000	246

Źródło: <http://www.unwto.org/>

Tabela 11. Wydatki turystyczne (w milion US\$)

Kraj	Rok	Wartość
Bosnia and Herzegovina	2004	169.0
Bosnia and Herzegovina	2003	58.0
Bosnia and Herzegovina	2002	48.0
Bosnia and Herzegovina	2001	39.0
Bosnia and Herzegovina	2000	35.0
Bosnia and Herzegovina	1999	30.0

Źródło: <http://www.unwto.org/>

Tabela 12. Przyjazdy turystów wg regionu pochodzenia

Kraj	Rok	Region pochodzenia	Wartość
Bosnia and Herzegovina	2005	Americas	8,030
Bosnia and Herzegovina	2005	Europe	203,564
Bosnia and Herzegovina	2005	Asia, East and South East/Oceania	2,355
Bosnia and Herzegovina	2005	Southern Asia	265
Bosnia and Herzegovina	2005	Western Asia	46
Bosnia and Herzegovina	2005	Region not specified	3,013
Bosnia and Herzegovina	2005	Total	217,273
Bosnia and Herzegovina	2004	Americas	8,442
Bosnia and Herzegovina	2004	Europe	176,588
Bosnia and Herzegovina	2004	Asia, East and South East/Oceania	2,177
Bosnia and Herzegovina	2004	Southern Asia	116
Bosnia and Herzegovina	2004	Western Asia	132
Bosnia and Herzegovina	2004	Region not specified	2,845
Bosnia and Herzegovina	2004	Total	190,300
Bosnia and Herzegovina	2003	Americas	7,339
Bosnia and Herzegovina	2003	Europe	152,246
Bosnia and Herzegovina	2003	Asia, East and South East/Oceania	1,870
Bosnia and Herzegovina	2003	Southern Asia	189
Bosnia and Herzegovina	2003	Western Asia	94

Bosnia and Herzegovina	2003	Region not specified	3,727
Bosnia and Herzegovina	2003	Total	165,465
Bosnia and Herzegovina	2002	Americas	8,286
Bosnia and Herzegovina	2002	Europe	145,883
Bosnia and Herzegovina	2002	Asia, East and South East/Oceania	1,496
Bosnia and Herzegovina	2002	Southern Asia	122
Bosnia and Herzegovina	2002	Western Asia	93
Bosnia and Herzegovina	2002	Region not specified	3,883
Bosnia and Herzegovina	2002	Total	159,763
Bosnia and Herzegovina	2001	Americas	8,365
Bosnia and Herzegovina	2001	Europe	125,189
Bosnia and Herzegovina	2001	Asia, East and South East/Oceania	1,131
Bosnia and Herzegovina	2001	Southern Asia	367
Bosnia and Herzegovina	2001	Western Asia	193
Bosnia and Herzegovina	2001	Region not specified	3,283
Bosnia and Herzegovina	2001	Total	138,528
Bosnia and Herzegovina	2000	Americas	10,155
Bosnia and Herzegovina	2000	Europe	151,870
Bosnia and Herzegovina	2000	Asia, East and South East/Oceania	1,464
Bosnia and Herzegovina	2000	Southern Asia	1,839
Bosnia and Herzegovina	2000	Western Asia	174
Bosnia and Herzegovina	2000	Region not specified	5,435
Bosnia and Herzegovina	2000	Total	170,937

Źródło: <http://www.unwto.org/>

Do Bośni i Hercegowiny najczęściej turystów przyjeżdża z Europy, a następnie z Ameryki, regionów nie wyszczególnionych oraz Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej oraz Oceanii, a najmniej z Południowej i Zachodniej Azji.

Tabela 13. Dane szacunkowe i przewidywania dotyczące turystyki Bośni i Hercegowiny (2004 – 2013)

Travel & Tourism activity (LCU billions) (Bosnia Herzegovina)	2004	2005	2006	2007	2013
--	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------

Personal Travel & Tourism	0,50362	0,53558	0,591117	0,688271	1,00737
Business Travel & Tourism	0,269086	0,290742	0,321504	0,385522	0,486147
Gov't Expenditures - Individual	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02
Visitor Exports	0,799572	0,875522	1,02604	1,14163	1,93261
Travel & Tourism Consumption	1,58572	1,71622	1,95335	2,23151	3,44633
Gov't Expenditures - Collective	0,03	0,03	0,03	0,04	0,05
Capital Investment	0,22138	0,430624	0,447949	0,40559	0,438128
Exports (Non-Visitor)	0,117931	0,145234	0,196336	0,223883	0,493072
Travel & Tourism Demand	1,95587	2,32504	2,63134	2,89788	4,42385
Travel & Tourism Industry Aggregates (Direct Impact Only)					
Employment (000s)	25,8069	26,4681	27,0018	27,8349	27,0881
Gross Domestic Product	0,456269	0,506715	0,589135	0,661435	1,02502
Travel & Tourism Economy Aggregates (Direct and Indirect Impact)					
Employment (000s)	84,562	95,5885	97,0146	96,2417	92,4282
Gross Domestic Product	1,48683	1,81613	2,1009	2,27171	3,47515
Imports	0,469039	0,508914	0,530439	0,626161	0,948701
Other					
Gov't Expenditures - Total	0,04	0,05	0,05	0,05	0,07
GDP Economy Direct	0,565889	0,691218	0,799602	0,864614	1,32264
Industry Imports	0,386908	0,384858	0,405444	0,493631	0,753159
Employment Economy Direct (000s)	32,1843	36,381	36,9238	36,6296	35,1782
Employment Industry Indirect (000s)	41,9989	43,0749	43,9435	45,2994	44,084

Travel & Tourism activity (US\$ bn) (Bosnia Herzegovina)	2004	2005	2006	2007	2008	2013
Personal Consumption	0,319718	0,340548	0,37914	0,481645	0,590795	0,643639
Intermediate Consumption (transp. of persons)	0,170826	0,184868	0,206211	0,269784	0,319978	0,310613
Non-Market Products - Individual	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Exports (Visitors) Services	0,5076	0,5567	0,6581	0,7989	0,965516	1,2348
Travel & Tourism Consumption	1,00668	1,09125	1,25287	1,56159	1,88789	2,20195
Non-Market Products - Collective	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03	0,03
Gross Capital Formation	0,140541	0,273812	0,287312	0,283828	0,405772	0,279932
Exports (Non-Visitor) Merchandise	0,07	0,09	0,125929	0,156671	0,183778	0,315037
Travel & Tourism Demand	1,24167	1,47838	1,68773	2,0279	2,50405	2,82652
Industry Aggregates						
Gross Domestic Product	0,761055	0,846543	0,992823	1,21615	1,49168	1,72074
Employment (000s)	67,8058	69,543	70,9452	73,1343	73,1953	71,1722

Direct						
Gross Domestic Product	0,289658	0,322194	0,377869	0,462866	0,567734	0,654913
Employment (000s)	25,8069	26,4681	27,0018	27,8349	27,8581	27,0881
Indirect						
Gross Domestic Product	0,471397	0,524349	0,614955	0,753282	0,923948	1,06583
Employment (000s)	41,9989	43,0749	43,9435	45,2994	45,3372	44,084
Imports	0,245625	0,244712	0,26005	0,345438	0,396207	0,481214
Total Economy Aggregates						
Gross Domestic Product	0,943902	1,15478	1,34751	1,58972	1,99016	2,22037
Employment (000s)	84,562	95,5885	97,0146	96,2417	98,3542	92,4282
Direct						
Gross Domestic Product	0,359249	0,439511	0,512861	0,605049	0,757455	0,845073
Employment (000s)	32,1843	36,381	36,9238	36,6296	37,4336	35,1782
Indirect						
Gross Domestic Product	0,584653	0,715273	0,834646	0,984675	1,23271	1,3753
Employment (000s)	52,3777	59,2075	60,0908	59,6121	60,9206	57,25
Imports	0,297764	0,323593	0,340221	0,438181	0,513886	0,606152
Other Taxes (Direct & Indirect)						
Other						
Non-Market Products - Total	0,03	0,03	0,03	0,04	0,04	0,04

Other, including Intl Visitor Numbers (Bosnia Herzegovina)	2004	2005	2006	2007	2008	2013
Intl Visitor Index (1988=100)	226,336	225,317	228,436	236,528	246,81	287,139
Same Day Intl Visitors (000s)					0,02	1,72542
Overnight Intl Visitors (000s)	190	217	256	306	327,204	363,945
Total Intl Visitors (000s)	190	217	256	306	327,225	365,671
Average trip travel spend (US\$)	2532,63	2389,86	2370,7	2382,68	2671,68	3072,36
Average trip fares' spend (US\$)	138,947	175,576	200	228,105	278,933	304,437
Business Visitor Exports (US\$ bn)	0,04	0,04	0,04	0,05	0,06	0,08
Business Visitor Exports (LCU bn)	0,07	0,07	0,07	0,07	0,08	0,12931
Business Visitor Exports (2000 US\$ bn)	0,03	0,03	0,02	0,02	0,02	0,03
Business Travel Abroad (US\$ bn)	0,03	0,03	0,03	0,04	0,04	0,05
Business Travel Abroad (LCU bn)	0,05	0,05	0,05	0,06	0,06	0,08
Business Travel Abroad (2000 US\$ bn)	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Personal T&T Domestic (US\$ bn)	0,325313	0,344573	0,377403	0,479228	0,588539	0,645397
Personal T&T Domestic (LCU bn)	0,512433	0,54191	0,588409	0,684817	0,782612	1,01013
Personal T&T Domestic (2000 US\$ bn)	0,197736	0,202608	0,207811	0,228228	0,238667	0,26504

Real Travel & Tourism activity growth (% per annum) (Bosnia Herzegovina)	2004	2005	2006	2007	2008	2013
Personal Travel & Tourism	-0,61498	3,03941	4,25792	9,87288	4,44809	4,68113
Business Travel & Tourism	0,769329	4,68849	4,45708	13,1534	0,993621	5,52387
Gov't Expenditures	17,4958	3,57586	-3,44844	3,32303	-12,2521	3,3893
Capital Investment	-26,5233	88,4696	-1,73718	-14,5596	21,7355	9,70064
Visitor Exports	11,6082	6,09423	10,7027	4,9937	2,91005	6,73304
Other Exports	20,7678	19,3231	27,6999	7,60316	-0,11594	5,89868
Travel & Tourism Consumption	5,60079	4,86413	7,51493	7,80065	2,94405	5,93475
Travel & Tourism Demand	1,5083	15,1787	6,90674	3,92206	5,14424	6,2646
Travel & Tourism Industry Aggregates (Direct Impact Only)						
Gross Domestic Product	5,77341	7,60317	9,82738	5,9442	4,44329	6,99526
Employment	-0,27207	2,56203	2,01634	3,08558	0,08	1,99757
Travel & Tourism Economy Aggregates (Direct and Indirect Impact)						
Gross Domestic Product	1,53562	18,3494	9,2742 7	2,03595	6,60002	7,31075
Employment	-4,35548	13,0395	1,4919	-0,79672	2,19502	2,30496

T&T activity as % of equivalent economy-wide spending (%) (Bosnia Herzegovina)	2004	2005	2006	2007	2008	2013
Personal Travel & Tourism	3,35971	3,38719	3,44164	3,44582	3,44996	3,43218
Gov't Expenditures	1,05463	1,06334	1,06072	1,05945	1,06303	1,08059
Capital Investment	8,07921	11,5936	11,4369	10,5048	12,2386	7,62176
Exports	19,7433	18,3124	17,2591	17,04	17,2576	14,5654
T&T Imports	4,20061	4,10141	4,16565	4,16756	4,12216	4,13247
Travel & Tourism Industry Aggregates (Direct Impact Only)						
Employment	2,33232	2,41545	2,4862 4	2,46632	2,45793	2,37453
Gross Domestic Product	2,89034	2,99335	3,0810 9	3,0564	3,04599	2,94265
Travel & Tourism Economy Aggregates (Direct and Indirect Impact)						
Employment	7,64237	8,72331	8,9328 3	8,52753	8,6778	8,10222
Gross Domestic Product	9,41869	10,7285	10,987 4	10,4973	10,6776	9,97655

Źródło: <http://www.wttc.travel>

3. Rozdział. Znaczenie rynku turystycznego dla Polski

Bośnia i Hercegowina jest jednym z krajów, do których Polacy coraz chętniej wyjeżdżają. Polskich turystów prawdopodobnie kusi piękno tamtejszego krajobrazu, różnorodność możliwości spędzania wolnego czasu (zwłaszcza poprzez uprawianie

turystyki aktywnej), jak również atrakcyjne ceny. Do wzrostu wyjazdów Polaków do tego kraju niewątpliwie przyczynia się również coraz większa ilość ofert biur podróży, które proponują wyjazdy pielgrzymkowe do Medjugorje. Wyjazdy te zazwyczaj połączone są z wypoczynkiem przy bośniackich wodospadach w miejscowości Kravice, na chorwackim wybrzeżu lub zwiedzaniem pobliskiego Mostaru.

Polska znajduje się na 7 miejscu wśród krajów odwiedzających Bośnię i Hercegowinę. W 2007 roku do Bośni i Hercegowiny przyjechało 9.367 Polaków. Polskę wyprzedzili turyści z: Chorwacji (38.510), Słowenii (26.939), Niemczech (14.604), Serbii (13.226), Włoch (12.163) oraz Turcji (10.971).

Jeśli chodzi o noclegi turystów w Bośni i Hercegowinie to Polska jest na 3 miejscu (36.189 noclegów Polaków), na 1 miejscu była Chorwacja -79.507,a na 2 miejscu Słowenia- 52.075.

Tabela 14. Turyści zagraniczni korzystający z turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania wg rodzajów obiektów i wybranych krajów

Kraje	Ogółem	Hotele	Motele	Pensjonaty	Inne obiekty hotelowe	Domy wycieczkowe
Ogółem 2006r.	4.313.578	3.460.188	58.502	44.025	175.150	19.277
Ogółem 2007r.	4.387.404	3.537.256	61.565	40.689	193.718	14.014
Niemcy	1.246.132	907.633	12.915	18.982	63.305	2.398
Wielka Brytania	380.872	363.536	354.247	632	2.804	5.854
Włochy	212.402	197.148	190.799	1.103	1.050	4.196
Francja	193.128	161.477	1.393	1.596	4.705	700
Szwecja	123.013	102.858	594	1.252	4.656	177
Bośnia i Hercegowina	828	689	2	4	48	3

Kraje	Schroniska	Schroniska młodzieżowe	Szkolne schroniska młodzieżowe	Ośrodki wczasowe	Ośrodki kolonijne
Niemcy	1.369	3.939	5.079	51.674	640
Wielka Brytania	17.336	392	417	601	20
Włochy	15.254	227	48	426	-
Francja	536	1.551	1.387	1.451	23
Szwecja	138	633	643	1.120	41
Bośnia i Hercegowina	-	1	5	38	-

Kraje	Ośr.	Domki	Kempingi	Pola	Pozostałe
-------	------	-------	----------	------	-----------

	Szkoleniowo -wypoczynkow e	turystycz ne		biwakow e	niesklasyfiko wane
Niemcy	24.172	99	38.166	6.361	38.257
Wielka Brytania	2.761	768	2.054	108	8.638
Włochy	1.938	229	4.397	124	5.667
Francja	2.475	40	5.699	227	8.590
Szwecja	876	1.120	1.704	209	6.626
Bośnia i Hercegowina	21	38	-	-	16

Źródło: „Turystyka w 2007r.” GUS , <http://www.stat.gov.pl>

W 2007 r. z noclegów w turystycznych obiektach zakwaterowania zbiorowego skorzystało 828 turystów z Bośni i Hercegowiny, co stanowi tylko 0,02% ogólnej liczby cudzoziemców korzystających z polskiej bazy noclegowej. Z czego 689 turystów skorzystało z noclegu w hotelu. Z obiektów pozostałych niesklasyfikowanych (do których są zaliczane m.in.: internaty, domy studenckie, hotele robotnicze itp.) skorzystało 16 turystów.

Tabela 15. Udzielone noclegi turystom zagranicznym w turystycznych obiektach zakwaterowania zbiorowego wg rodzajów i wybranych krajów

Kraje	Ogółem	Hotele	Motele	Pensjon aty	Inne obiekty hotelowe	Domy wycieczko we
Ogółem 2006r.	10.555.119	7.209.469	77.390	180.334	443.497	41.117
Ogółem 2007r.	10.918.100	7.560.574	75.327	174.804	598.067	30.056
Niemcy	4.276.320	2.213.195	16.874	100.490	298.921	6.659
Wielka Brytania	883.539	834.981	812.378	1.261	8.073	13.269
Włochy	486.825	443.766	426.217	1.870	3.451	12.228
Francja	405.653	322.231	1.654	4.784	10.466	1.939
Szwecja	265.420	220.542	205.610	686	3.663	10.583
Bośnia i Hercegowina	1.760	1.281	2	12	116	3

Kraje	Schroniska	Schroniska	Szkolne	Ośrodki	Ośrodki
-------	------------	------------	---------	---------	---------

		młodzieżowe	schroniska młodzieżowe	wczasowe	kolonijne
Niemcy	2.093	14.605	16.281	467.322	5.907
Wielka Brytania	48.558	1.268	526	2.841	240
Włochy	43.059	516	69	3.019	-
Francja	651	3.588	3.433		
Szwecja	44.878	314	162	4.441	41
Bośnia i Hercegowina	-	3	5	224	-

	Ośr. Szkoleniowo- wypoczynkow e	Domki turystyczne	Kempingi	Pola biwakowe	Pozostałe niesklasyfiko wane
Niemcy	109.622	16.997	99.523	20.887	113.394
Wielka Brytania	8.049	718	6.376	202	20.713
Włochy	5.461	452	8.844	207	13.662
Francja	9.002	1.723	12.065	480	21.181
Szwecja	3.241	766	4.709	589	16.432
Bośnia i Hercegowina	59	-	-	-	45

Źródło: „Turystyka w 2007r.” GUS , <http://www.stat.gov.pl>

Jak widać na powyższych tabelach do Polski przyjeżdża niewielu turystów z Bośni i Hercegowiny. Spośród turystów zagranicznych korzystających z turystycznych obiektów zakwaterowania zbiorowego w Polsce (wśród wymienionych w statystykach państw), ilość noclegów turystów z Bośni i Hercegowiny znajduje się na drugim miejscu od końca z liczbą 1.760 noclegów (ogół noclegów turystów zagranicznych w Polsce wyniósł 10.918.100 w 2007r.). Za Polską jest Lichtenstein (537 noclegów). W Polsce nocuje najwięcej turystów z Niemiec, Wielkiej Brytanii, Włoch, Francji, Szwecji, Danii, Hiszpanii, Holandii, Litwy, Czech, Irlandii.

Większość turystów przyjeżdżających z Bośni i Hercegowiny do Polski wybiera zakwaterowanie w hotelach - 1.281 noclegów turystów (z ogólnej liczby 1.760 noclegów turystów z BiH nocujących w Polsce). Powodzeniem cieszą się również ośrodki noclegowe (w których udzielono w 2007r. – 224 noclegów turystom z BiH), część osób z tego kraju nocuje w innych obiektach hotelowych- 116 noclegów, a 59 noclegów udzielono w ośrodkach szkoleniowo- wypoczynkowych.

PODSUMOWANIE

Bośnia i Hercegowina zachwyca swoją różnorodnością. Jest to kraj położony na styku różnych kultur, religii. Turystyka w tym kraju zaczyna ożywać w miarę jak zostaje odbudowywana infrastruktura po wojnie. W kraju tym jest możliwość rozwoju różnych form turystyki. Każdy tu znajdzie coś dla siebie – począwszy od miłośników podziwiania przyrody (parki narodowe i krajobrazowe, jaskinie, jeziora, liczne wodospady), poprzez ludzi kochających rozrywkę i sporty ekstremalne, aż do osób starszych podróżujących do miejsc świętych- takich jak Medjugorje. W kraju swoje siedziby ma dużo różnych klubów sportowych (m.in.: raftingowych, ekstremalnych, łowieckich, paralotniarskich, speleologicznych, myśliwskich,), jak również biur podróży. Szczególnie rozwija się tu turystyka aktywna, a zwłaszcza popularne wśród turystów są: raftingi, spływy tratwami, alpinizm i trekking. Po wojnie ma możliwość rozwinąć się tu również turystyka powojenna, zyskująca coraz większą popularność w obecnych czasach. Ślady wojny widoczne są we wszystkich częściach Bośni i Hercegowiny. Zniszczono dużo cennych zabytków. Jednakże zakończenie wojen, odbudowa kraju (w tym infrastruktury turystycznej i komunikacyjnej- dróg, linii kolejowych), zniesienie obowiązku wizowego przy przekraczaniu granicy oraz pobycie do 90 dni dla Polaków powodują, że jest to coraz popularniejszy kierunek wyjazdów. Bośnia i Hercegowina to super miejsce dla osób lubiących aktywnie spędzać czas, a stolica kraju- Sarajewo jest doskonałym miejscem na weekend we dwoje, miejscem gdzie spotykają się trzy religie, trzy kultury. Unikatowość tego miasta spowodowana jest także tym, że przeżyło ono trzy wojny – I i II wojnę światową, jak również konflikty i oblężenia z lat 90.

Słoneczny klimat, ciepła woda Adriatyku, bliskie sąsiedztwo Chorwacji bogatej w bezcenne zabytki to jest to co niewątpliwie przyciąga turystów. To wszystko powoduje, że Bośnia i Hercegowina jest coraz częściej odwiedzana przez turystów z całego świata. Jak pokazują statystyki z roku na rok liczba przyjeżdżających tam turystów stale rośnie- w roku 2007 liczba przyjazdów do tego kraju wyniosła 347 tysięcy. A wpływy z turystyki przekroczyły 700 mln USD.

Jest to kraj nastawiony na rozwój turystyki. Z roku na rok rośnie liczba obiektów zakwaterowania. Rosnące zainteresowanie krajem, jako celem podróży turystycznych oznaczało wzrost jakości wakacji w całej Bośni i Hercegowinie, a nie jedynie w stolicy Sarajewie.

BIBLIOGRAGIA

- „Statistical yearbook 2008”, Federalne Biuro Statystyczne, Sarajewo 2008

- „Federation of Bosnia and Herzegovina in figures”, Sarajevo 2008
- „Turystyka w 2007r.” GUS , <http://www.stat.gov.pl>
- Zygmunt Kruczek, “Europa-geografia turystyczna”, wyd. Proxenia, Kraków 2008
- Sławomir Adamczak, Katarzyna Firlej, „Chorwacja, Bośnia i Hercegowina. Praktyczny przewodnik”, Pascal, 2007
- www.fzs.ba/
- www.bhtourism.ba/eng/
- www.bih-x.com/
- www.discoverbosnia.com/
- www.visit-bosniaherzegovina.com
- www.hercegovina.ba
- <http://przewodnik.onet.pl>
- www.odyssei.com/pl/travel/bosnia_i_hercegowina.php
- <http://portalwiedzy.onet.pl>
- www.mfa.gov.ba
- <http://turystyka.gazeta.pl>
- www.podroze.pl
- <http://pl.tixik.com/c/europe-3/bosnia-and-herzegovina-26/>
- <http://capljinaerfund.com/>
- <http://www.wttc.org/>
- <http://www.unwto.org/>
- <http://www.intur.com.pl/>

SPIS RYSUNKÓW

Mapa1. Położenie Bośni i Hercegowiny w Europie.

SPIS TABEL

Tabela 1. Przyjazdy turystów i noclegi

Tabela 2. Przyjazdy turystów i noclegi wg typów regionów turystycznych

Tabela 3. Przyjazdy turystów wg kraju zamieszkania

Tabela 4. Noclegi turystów wg kraju zamieszkania

Tabela 5. Przyjazdy turystów wg regionów turystycznych (w tysiącach)

Tabela 6. Noclegi turystów wg regionów turystycznych (w tysiącach)

Tabela 7. Przyjazdy turystów wg turystycznych obiektów zakwaterowania zbiorowego

Tabela 8. Noclegi turystów wg rodzajów zakwaterowania

Tabela 9. Pojemność turystycznych obiektów zakwaterowania zbiorowego

Tabela 10. Wpływy z turystyki (w milion US\$)

Tabela 11. Wydatki turystyczne (w milion US\$)

Tabela 12. Przyjazdy turystów wg regionu pochodzenia

Tabela 13. Dane szacunkowe i przewidywania dotyczące turystyki Bośni i Hercegowiny
(2004 – 20013)

Tabela 14. Turyści zagraniczni korzystający z turystycznych obiektów zbiorowego
zakwaterowania wg rodzajów obiektów i wybranych krajów

Tabela 15. Udzielone noclegi turystom zagranicznym w turystycznych obiektach
zakwaterowania zbiorowego wg rodzajów i wybranych krajów

Wyrażam zgodę na opublikowanie wykonanego przeze mnie projektu na stronie AWF
Kraków. Oświadczam, że został on wykonany zgodnie z obowiązującymi zasadami i nie
narusza niczyich praw autorskich).